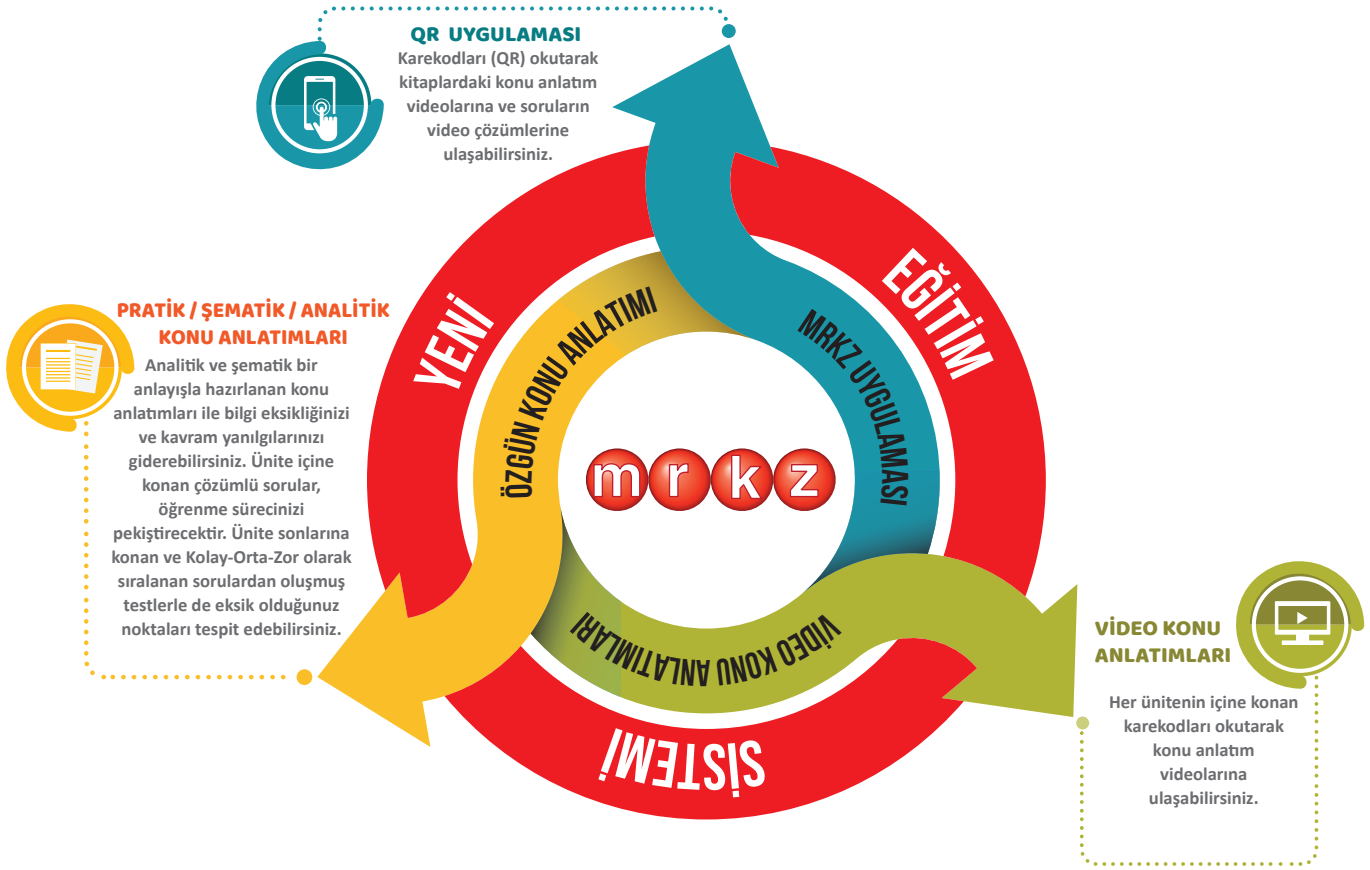

İDEALİNİZDEKİ ÜNİVERSİTE İÇİN PLANLANMIŞ EN İYİ YOL

Analitik Konu Anlatım Kitapları, tek başına ve tam öğrenmeyi sağlayacak şekilde özgün bir formatta hazırlandı. Bu amaç doğrultusunda kitaplarımızın içeriği, dört kavram üzerinde odaklanarak oluşturuldu. Bu kavramlar; “analitik öğrenme”, “sarmal içerik”, “görsel öğrenme stili” ve “bireysel öğrenme” özellikleridir. Kitaplarımızın içerisinde yer alan konular, tamamen görselleştirilerek ve en etkili öğrenme şekli olan bütün-parça-bütün ilişkisi göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur.

Bu kitabın tüm hakları yayınevine aittir.
Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik, fotokopi veya başka yollarla basımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz. Kitaba ait metinler, şemalar, tablolar ve sorular kaynak göstererek de olsa kullanılamaz.
Kitabın hazırlanış yöntemi taklit edilemez.

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Sedat ÇALIŞKAN

YAZAR

Sedat ÇALIŞKAN

REDAKSİYON

Aleyna SELÇUK
Aydın BOLAT
Bırol YETİMOĞLU
Kahraman DURMUŞ

DİZGİ - GRAFİK

Mümine TORUN

ISBN

978 - 605 - 7952 - 36 - 3

BASKI

ERTEM BASIM Ltd. Sti./ANKARA
Tel: (0312) 640 16 23 Faks: (0312) 640 16 24
Sertika No: 16031

İLETİŞİM

Ostim Mahallesi 1207. Sokak No: 3/C-D
Ostim / ANKARA
Tel: (0312) 395 13 36 - 386 00 26
GSM: (0549) 814 44 40

ÖN SÖZ

Merhaba Değerli Arkadaşlar,

Elinizdeki kitap, tarih dersinin sayfalar dolusu bilgi yükünü hafifletmek ve "Tarih ezberlenir" bakış açısını değiştirmek için farklı bir formatta hazırlandı. Tarih öğretimine yeni bir soluk getireceğini düşündüğümüz kitabın içeriği, dört kavram üzerinde odaklanarak oluşturuldu. Bu kavramlar; analitik öğrenme, sarmal içerik belirleme yaklaşımı, görsel öğrenme stili ve bireysel öğrenme özellikleridir.

Kitap içerisinde yer alan konular, tamamen görselleştirilerek ve en etkili öğrenme şekli olan bütün-parça-bütün ilişkisi göz önünde bulundurularak ANALİTİK öğrenmeyi kolaylaştıracak şekilde oluşturulmuştur. Bilgiler sunulurken ön koşul ilkesi gereğince, konular hem ünite içerisinde hem de üniteler arasında tekrarlanmış ve SARMAL öğrenme yaklaşımı göz önünde bulundurulmuştur. Bu öğrenme yaklaşımı ile ilk konu ile son konu arasındaki ilişkilendirme kaybolmamakta ve öğrenme kolaylaşmaktadır. Öğrenme üniteleri hem ünitenin başında hem de içerisinde kavram haritaları ile desteklenerek GÖRSEL öğrenme stili ile algılama kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Bunların yanında kitabın belki de en önemli özelliği, sizlerin BİREYSEL öğrenme stillerinize uygun olması ve tarih dersi ile ilgili eğer varsa ön yargılarınızı ortadan kaldıracak olmasıdır.

Ünite sonlarına konan Kalite Performans Göstergeleri (KPG) testleri, kolaydan zora anlayışına uygun olarak Kavrama, Pekiştirme ve Güçlendirme testleri sıralaması ile yeni nesil sorulardan oluşturulmuştur.

Bu kitabı, çalışmalarımnda büyük bir fedakârlık ve sabır gösteren can dostum, sevgili eşim Ebru ile biricik oğlum Ömer Asafa ithaf ediyorum.

Ortaöğretim Tarih Müfredatı ile ÖSYM'nin yaptığı sınavlardaki tarih soru yönelimleri dikkate alınarak hazırlanan bu kitabın, tüm öğrencilere ve sınavlara hazırlanan adaylara yardımcı olmasını dilerim.

Sedat ÇALIŞKAN

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	3
İÇİNDEKİLER	4
Ünite: 1 – Tarih ve Zaman	5
Ünite: 2 – İnsanlığın İlk Dönemleri	13
Ünite: 3 – Orta Çağ'da Dünya	29
Ünite: 4 – İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası	37
Ünite: 5 – İslam Medeniyetinin Doğuşu	51
Ünite: 6 – Türklerin İslamiyet'i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	61
Ünite: 7 – Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiyesi	79
Ünite: 8 – Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302 - 1453)	89
Ünite: 9 – Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler	101
Ünite: 10 – Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti	107
Ünite: 11 – Dünya Gücü Osmanlı (1453 - 1595)	117
Ünite: 12 – Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı	139
Ünite: 13 – Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni	149

Ünite: 14 – Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595 - 1774)	161
Ünite: 15 – Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı	177
Ünite: 16 – Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774 - 1914)	193
Ünite: 17 – Devrimler Çağında Değişen Devlet - Toplum İlişkileri	211
Ünite: 18 – Sermaye ve Emek	229
Ünite: 19 – XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat	237
Ünite: 20 – XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya	243
Ünite: 21 – Millî Mücadele	261
Ünite: 22 – Atatürkçülük ve Türk İnkılabı	287
Ünite: 23 – İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye ve Dünya	299
Ünite: 24 – II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya	319
Ünite: 25 – II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ve Dünya	329
Ünite: 26 – Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye	337
Ünite: 27 – 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye ve Dünya	347
Haritalar	365

- Tarih, geçmişte yaşanmış olayları, yer ve zaman göstererek, neden-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanarak inceleyen ve objektif (tarafsız) bir şekilde aktaran bilim dalıdır.
- Tarih, ancak kaynaklara dayanılarak yazılır; kaynak yoksa, tarih de yoktur. Kaynak, geçmiş hakkında bize bilgi veren her şeydir. Tarihi kaynaklara daha çok arkeolojik kazılarda, müzelerde, kütüphanelerde ve arşivlerde ulaşılır. Bunun yanında olayı yaşamış kişilerin anlatıkları da tarihe sözlü kaynaklık eder. Tarihi açılarından birinci elden yazılı kaynaklar, diğer kaynaklara göre daha önemli ve önceliklidir.
- Tarihin konusu, insan ve insanların faaliyetleridir. İnsanların faaliyeti olmayan doğal olaylar ve oluşumlar tarihin konusu olamaz.
- Tarih, bize geçmişi öğretmek günümüzü anlamaya, geleceğe ışık tutmaya yardımcı olur.
- Tarih yazımında en önemli prensip tarafsız (objektif) olmaktır. Bunun için de araştırması yapılan kişiler ve olaylar günümüz değer yargılarından uzak bir şekilde, tüm yönleriyle ele alınıp incelenmeli; ulaşılabilecek tüm kaynaklara ulaşılmalıdır. Tarafsızlığın gereği olarak, herhangi bir abartı veya indirgenmeye gidilmemelidir.
- İnsanlık tarihinin bir bütün olarak incelenmesi son derece zordur. Bu zorluğu aşmak, araştırmayı ve öğrenmeyi kolaylaştırmak amacıyla tarih; zamana, mekâna ve konularına göre sınıflandırılarak incelenir.
- Yazının bulunması (MÖ 3200/Sümerler), tarihin başlangıcı kabul edilir. Yazıdan önceki döneme "Tarih Öncesi", yazının kullanıldığı döneme "Tarih Devirleri" denir. Tarih Öncesi Devirlerin (Kaba Taş, Yontma Taş, Cilalı Taş - Bakır, Tunç, Demir) ayrımında, kullanılan araç ve gereçler esas alınmıştır. Tarih Devirlerinin (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ, Yakın Çağ) ayrımında, insanlığın yaşamını etkileyen evrensel olaylar esas alınmıştır. Devirlerin süresi günümüze yaklaştıkça kısalmıştır. Bunun nedeni, günümüze yaklaştıkça kültürel etkileşimin artması; buna bağlı olarak bilgi birikiminin ve uygarlık gelişiminin hızlanmasıdır.
- İnsanoğlu araç ve gereç yapımında sıra ile taş, toprak ve madenlerden faydalanmıştır. Yontma Taş Devri'ni yaşayan bir topluluk, zaman içinde Demir Devri'ni yaşayan bir uygarlık ile karşılaşır (Cilalı Taş, Bakır ve Tunç devirlerini yaşamadan) doğrudan Demir Devri'ne geçtiği olmuştur. Devir atlama olarak adlandırılan bu gelişimin nedeni kültürel etkileşimdir.
- Savaşlar, göçler, ticari faaliyetler ve yazının kullanılması toplumlar arası kültürel etkileşimi artırmış; bilim ve teknolojinin gelişimini hızlandırmıştır.
- Farklı bölgelerde yapılan kazılarda benzer eşyalara rastlanması; insanların ihtiyaçlarının birbirine benzer olduğunu ve (veya) bu bölgeler arasında kültürel etkileşim yaşandığını gösterir.
- Tarih Öncesi Devirler, yazının kullanılmadığı; insanoğlunun doğa karşısında en donanımsız ve korunmasız olduğu dönemdir. Bu dönemin aydınlatılmasında arkeolojik kaynaklardan yararlanır.
- Tarih Öncesi Devirler, çok uzun sürmesine rağmen bu dönemle ilgili bilgilerimiz çok azdır. Bunun nedeni; yazının olmaması ve o dönemden günümüze çok kısıtlı kaynağın ulaşmasıdır.
- Tarih hem bir bilim dalının adıdır hem de "zaman ve takvim" anlamında kullanılır. Zaman anlamındaki tarih, Milat (Hz. İsa'nın doğumu) esas alınarak MÖ ve MS olmak üzere ikiye ayrılmıştır. MÖ'sine ait tarihler büyüdükçe günümüzden uzaklaşır, küçüldükçe günümüze yaklaşır. MS'sine ait tarihler büyüdükçe günümüze yaklaşır, küçüldükçe günümüzden uzaklaşır. MÖ ile MS arasındaki farkı bulmak için, verilen tarihler toplanır. Verilen rakamlar aynı dönemler içinde ise çıkarılır.
- Gün, ay ve yıl olarak verilen olayların zamanları daha belirgindir. Örneğin "Saltanat, 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır." ifadesinde belirtilen zaman, "Ankara, Ekim 1923'te başkent yapılmıştır." ifadesindeki zamana göre daha belirgindir.

TARİH NEDİR?

Tarih, geçmişteki insan topluluklarının yaşayışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, kültür ve uygarlıklarını; yer ve zaman göstererek, belgelere dayanarak, objektif (tarafsız) bir şekilde ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilimdir.

TARİH BİLİMİNİN ÖZELLİKLERİ

Tarih, geçmişte yaşanan olayları inceler. Bu nedenle tarihi olaylar tekrarlanamaz, gözlemi ve deneyi yapılamaz.

! Tarihi diğer bilimlerden ayıran en önemli özelliğidir.

- Tarihi bilgiler kesin değildir. Bulunacak her yeni belge, mevcut bilgileri güçlendirebilir veya değiştirebilir.
- Tarih, belgelere dayalı olarak yazılır.
- Tarihi olayların yeri ve zamanı belli olmalıdır.

! Tarih bu özelliği bakımından edebiyattan ayrılır.

- Tarihi olaylar arasında neden - sonuç ilişkisi vardır.
- Tarih, toplumları çok yönlü etkileyen, uygarlığa katkısı olan kişi ve olayları konu alır.
- Tarihi olaylar, tarafsız (objektif) bir şekilde incelenmelidir.
- Tarihi olaylar değerlendirilirken, olayın gerçekleştiği dönemin koşulları dikkate alınmalıdır. Geçmiş, günümüz değer yargılarını kullanmadan, kendi koşulları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bunun için geçmişte yaşamış insanların durumlarını, onların gözüyle anlamaya (tarihsel empati yapmaya) çalışmalıyız.
- Tarihi bilgi kanıtlara dayalı olmasının yanı sıra tarihçilerin değerlendirme ve yorumlarını da içerir. Aynı tarihsel olayı, farklı kaynak ve zihniyet ile değerlendirmek, farklı yorumlara neden olur.

TARİHİN KAYNAKLARI

Tarih, geçmişte incelediği için deney ve gözlem yöntemini kullanmaz. Tarih, ancak kaynaklara dayalı olarak yazılır. Geçmişten günümüze gelen her türlü belgeye "kaynak" denir. Kaynaklar önce kendi içinde "Birinci Elden Kaynaklar" ve "İkinci Elden Kaynaklar" olmak üzere ikiye ayrılır.

Birinci Elden Kaynaklar

Tarihi olayın geçtiği döneme ait belgeler ve bulgulardır.

İkinci Elden Kaynaklar

Tarihi olayın geçtiği döneme yakın ya da o dönemin kaynaklarından yararlanarak meydana getirilen eserlerdir.

"Birinci Elden Kaynaklar" ve "İkinci Elden Kaynaklar" da niteliğine göre "Yazılı, Sözlü, Gerçek Eşya ve Nesnelere, Sesli ve Görüntü Kaynaklar" olmak üzere 4 grupta toplanır.

YAZILI KAYNAKLAR

- Kitabeler
- Tabletler
- Kitaplar
- Paralar
- Mühürler
- Fermanlar
- Antlaşma metinleri vb.

GERÇEK EŞYA VE NESNELER

- Arkeolojik buluntular
- Mezarlar
- Fosiller
- Heykeller
- Mağara resimleri
- Silahlar vb.
- Araç - gereçler

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- Destanlar
- Efsaneler
- Mitler
- Şiirler vb.

SESLİ VE GÖRÜNTÜLÜ KAYNAKLAR

- Filmler
- Fotoğraflar
- CD ve DVD'ler
- Resimler vb.

UYARI

- Birinci elden kaynaklar yaşandığı dönem hakkında daha detaylı bilgi verdiği için ikinci elden kaynaklara göre daha önemlidir. Birinci elden kaynaklar içinde ise yazılı kaynaklar daha önemlidir.
- Yazılı kaynaklar daha detaylı ve doğru bilgiler sağlar.
- Tarih, yazının bulunuşuyla başlar. Tarih Öncesi Çağlarda yazılı kaynağa rastlanmaz.

TARİH

TARİHE YARDIMCI BİLİMLER

Yukarıda da söylediğimiz gibi tarih ancak kaynaklara dayalı olarak yazılır. Kaynak yoksa tarih de yoktur. Fakat tarihçi ihtiyaç duyduğu tüm kaynaklara ulaşamaz; ulaşsa bile tüm kaynakları inceleyemez. Bunun için de araştırmalarında başka bilim dallarından yardım alır. Dolayısıyla bu yardımlaşmanın amacı istenilen kaynaklara ulaşmak ve ulaşılan kaynaklar hakkında daha detaylı bilgi elde etmeye yöneliktir. Tarihçinin yardım alacağı bilimlere incelediği alana göre çeşitlilik gösterir. Örneğin, Osmanlı İktisat Tarihi'ni inceleyen bir tarihçi, istatistik biliminden, Hitler'in hayatını inceleyen bir tarihçi psikoloji biliminden yardım alabilir. Bu çerçevede tarihçinin yardım alacağı bilimlere pek çoktur. Fakat en çok yardım alınan bilimlere aşağıdakilerdir:

Arkeoloji	Coğrafya	Filoloji	Kimya (Karbon 14)
Kazı bilimi	Yer bilimi	Dil bilimi	Tarihi belgelerin orijinalliğini ve yaşlarını belirlemede tarihe yardımcı olan bilim

Epigrafya	Kronoloji	Geneoloji	Etnografya
Kitabe bilimi	Zaman bilimi	Soy kütüklerini inceleyen bilim	Toplulukların kültürlerini inceleyen bilim

Toponomi	Heraldik	Paleografya
Yer isimlerini inceleyen bilim (Ayrıca insan isimlerini Antroponomi, özel isimleri Onomastik inceler.)	Armaları inceleyen bilim	Yazı bilimi

Antropoloji	Nüzmistik (Meskükat)	Diplomatik
İnsan ırkının oluşumunu ve kültürlerin gelişimini inceleyen bilim (Fosilleri inceleyen alt dalına Paleantropoloji denir.)	Eski paraları inceleyen bilim	Siyasi belgeleri inceleyen bilim

NOT

Tarihçi, yaptığı araştırmanın niteliğine göre; edebiyat, felsefe, sosyoloji, iktisat, istatistik, hukuk ve sanat tarihi gibi bilimlerden de yardım alabilir.

TARİHİN YÖNTEMİ

Tarihçi bir olayın değerlendirilmesi ve sonuca ulaştırabilmesi için yapılan araştırma planına "yöntem" denir. Her bilim dalının kendine özgü yöntemleri vardır. Tarih bilimi de kendine has bilimsel özellikleri ve yöntemleri olan sosyal bir bilim dalıdır. Tarih araştırmacılığında sırasıyla aşağıdaki yöntemler kullanılır:

1. Kaynak arama (Tarama)
2. Kaynakları sınıflandırma (Tasnif)
3. Kaynakları çözümleme (Tahlil)
4. Kaynakları eleştirme (Tenkit)
5. Kaynakların sentezini yapma (Terkip)

BİLİMİ

TARİHİN KONUSU

Tarihin konusu, insanların geçmişteki faaliyetleri ve bıraktıkları eserlerdir. Bunlar Tarihî eser, Tarihî vaka (olay) ve Tarihî vakıa (olgu) olmak üzere 3 başlıkta toplanır.

Tarihî eser	Tarihî vaka (olay)	Tarihî vakıa (olgu)
Örnek: Selimiye Camii	Örnek: Malazgirt Savaşı	Örnek: Anadolu'nun Türkleşmesi

NOT

Tarihî vaka (olay): Başlangıç ve bitiş tarihi bellidir. Belli bir yerde ve zamanda gerçekleşmiştir. Tekrar yoktur.

Tarihî vakıa (olgu): Benzer türdeki tarihî olayların uzun süreçte meydana gelen sonuçlarıdır. Genellik ve süreklilik gösterir.

Örneğin Anadolu'nun Türkleşmesi, Malazgirt Savaşı ile başlamış; bu doğrultuda yapılan diğer savaşlar ve Anadolu'ya yapılan eserler bu süreçte katkıda bulunmuştur.

UYARI

İnsanların kontrolü dışında meydana gelen doğa olayları tarihin konusu değil; pozitif bilimlerin konusudur. Tarih, insanların geçmişteki faaliyetlerini inceleyen sosyal bir bilimdir.

TARİH ÖĞRENMENİN YARARLARI

- İnsanların düşünme yeteneklerini geliştirir.
- İnsanların kültür seviyelerini yükseltir.
- Günümüz olaylarının daha iyi anlaşılmasını ve gelecekle ilgili daha sağlıklı planlar yapılmasını sağlar.
- Empati yeteneğini geliştirir.
- Olaylara geniş açıdan bakarak, yapıcı, hoşgörülü ve yararlı olmayı öğretir.
- İnsan, aile, millet ve vatan sevgisinin yanında barış içinde yaşama fikrini güçlendirir.
- Diğer insan, toplum ya da milletlerle ilişkilerde temel değerlerin oluşmasına katkıda bulunur.
- Araştırma, kanıt kullanma, sorgulama, neden-sonuç ilişkisi kurma, eleştirel düşünme, empati, zaman ve kronoloji ile değişim ve sürekliliği algılama gibi yaşam becerileri kazanmayı sağlar.

UYARI

Unutulmamalıdır ki geçmişteki insan neyse, bugünkü insan da aynıdır. Dolayısıyla geçmişteki insan ve insan davranışlarını bilmek, bugünün insanını anlama konusunda bize mükemmel bir donanım kazandırır.

TARİHİN BÖLÜMLERİ

Yazılı Şekline Göre

- Hikayeci Tarih
- Öğretici (Pragmatik) Tarih
- Kronik Tarih
- Araştırmacı (Neden-Nasilci) Tarih
- Sosyal Tarih

Kapsamına Göre

- Genel Tarih
- Özel Tarih

Konuya Göre

- Sanat Tarihi
- Dinler Tarihi
- Bilim Tarihi vb.

Zamana Göre

- Cıvalı Taş Devri Tarihi
- İlk Çağ Tarihi
- XX. Yüzyıl Tarihi vb.

Mekana Göre

- Türkiye Tarihi
- Avrupa Tarihi
- Orta Asya Tarihi vb.

TARİHİN DEVİRLERİ

TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

a) Taş Devri

1. Eski (Yontma) Taş Devri (Paleolitik)

(MÖ 600.000 – 10.000)

2. Orta Taş Devri (Mezolitik)

(MÖ 10.000 – 8000)

3. Yeni (Cıvalı) Taş Devri (Neolitik)

(MÖ 8000 – 5500)

b) Maden Devri

(MÖ 5500 - MÖ 3500)

1. Bakır Devri (Kalkolitik)

2. Tunç Devri

3. Demir Devri

TARİH DEVİRLERİ

a) İlk Çağ (MÖ 3200 - MS.375)

- Yazının bulunmasıyla başlar, Kavimler Göçü ile sona erer.

b) Orta Çağ (375 - 1453)

- Kavimler Göçü ile başlar, İstanbul'un fethi ile sona erer.

c) Yeni Çağ (1453 - 1789)

- İstanbul'un fethi ile başlar, Fransız İhtilali ile sona erer.

d) Yakın Çağ (1789 - ....)

- Fransız İhtilali ile başlar ve günümüzde de devam eder.

UYARI

Tarihi devirlerin bu şekilde dönümlendirilmesi hem göreceli hem de Avrupa tarihi merkezlidir ve Türk tarihiyle de örtüşmemektedir. Oysa Türk tarihi; Avrupa milletlerinin tarihi gibi sınırları belirli bir coğrafyada değil, aynı zaman dilimi içerisinde değişik coğrafyalarda meydana gelmiştir.

NOT

Yazının bulunmasından önceki devirler "Tarih Öncesi Devirler", yazının bulunmasından (MÖ3200) sonraki devirler ise "Tarih Devirleri" olarak adlandırılır.

NOT

Tarih öncesinin devirlere ayrılmasında araç-gereç yapımında kullanılan malzemeler etkili olmuştur.

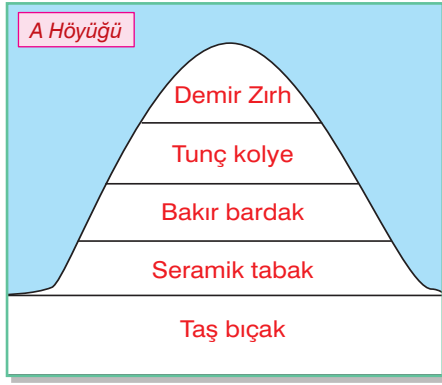
NOT

Tarihin çağlara ayrılmasında evrensel nitelik taşıyan olaylar etkili olmuştur.

Eski bir yerleşim (ören) yeri.

Tarih ancak kaynaklara dayalı olarak yazılır. Tarihi kaynaklara genellikle müzelerde, kütüphanelerde ve arkeolojik kazılarda ulaşılır. Ören yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda, toprağın üstünden altına doğru farklı dönemlere ait buluntulara (kaynaklara) rastlanabilir. Bu buluntuların niteliği, o ören yeri ile ilgili olarak bizi iki farklı değerlendirmeye götürür:

! Bu ören yerinde uygarlığın gelişimi tarihsel sıraya uygun gerçekleşmiştir. Yontma Taş Devri'nden, Demir Devri'ne kadar tüm dönemler birbiri ardına yaşanmıştır.

! Bu ören yerinde uygarlığın gelişimi tarihsel sıraya uygun gerçekleşmemiştir. Buradaki topluluk Cilalı Taş Devri'ni yaşarken birden Tarihi Devirlere (Paraya, Tarih Öncesi Devirlerde rastlanmaz) geçmiştir. Dolayısıyla aradaki Maden Devri atlanmıştır. Bunun nedeni ise Cilalı Taş Devri'ni yaşayan buradaki topluluğun kendisinden daha ileri düzeydeki bir topluluktan etkilenmesidir.

NOT

Topluluklar birbirlerini genellikle savaşlar, göçler ve ticaret yoluyla etkilemişlerdir.

Milattan Önce (MÖ)				0	Milattan Sonra (MS)			
99 - 0 1. yüzyıl				0	0 - 99 1. yüzyıl			
99 - 50 1. yüzyılın ilk yarısı		49 - 0 1. yüzyılın ikinci yarısı		0	0 - 49 1. yüzyılın ilk yarısı		50 - 99 1. yüzyılın ikinci yarısı	
99 - 75 1. çeyrek	74 - 50 2. çeyrek	49 - 25 3. çeyrek	24 - 0 4. çeyrek	0	0 - 24 1. çeyrek	25 - 49 2. çeyrek	50 - 74 3. çeyrek	75 - 99 4. çeyrek
Hz. İsa'nın doğumu (Milat), Miladi takvimin başlangıcı olarak kabul edilir. Milattan önceki tarihler günümüze yaklaştıkça küçülürken milattan sonraki tarihler günümüze yaklaştıkça büyür.								
MÖ				Milat	MS			
← 500 400 300 200 100 0				0	100 200 300 400 500 →			

TARİH VE ZAMAN

Tarih kelimesi, Arapça "kamer, ay, zaman" anlamına gelir. Buna göre tarih kelimesinin anlamı, "ay"ın tarihi demektir. Bu anlam bir taraftan tarihî olayın meydana geliş anını belirlemek, diğer taraftan "anlatmak, hikâye etmek, nakletmek" anlamlarına gelmektedir. Zamanın "dün-bugün-yarın" şeklinde taksimi insan aklının bir ürünüdür. Aslında geçmişin anlama çabası, geleceğe dönük bir yön bulma faaliyetidir. Farklı toplum ve kültürler, geçmişin dönemlendirilmesinde kendi tarihlerindeki önemli olayları dikkate almışlardır. Bunun sonucunda zaman içinde farklı takimler ortaya çıkmıştır.

TARİH BOYUNCA TÜRKLERİN KULLANDIĞI TAKVİMLER

TAKVİMİN ADI	YIL SİSTEMİ	ÖZELLİKLER
12 Hayvanlı Türk Takvimi	Güneş	İslamiyet'ten önceki Türk toplulukları tarafından kullanılmıştır. Türklerden başka Çinliler ve Tibetliler tarafından da kullanılmıştır. Her yıl bir hayvan adıyla anılmıştır.
Hicri Takvim	Ay	Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini [622] başlangıç yılı olarak esas almıştır. Hz. Ömer Dönemi'nde hazırlanan bu takvim, İslam ve Türk – İslam devletleri tarafından kullanılmıştır.
Celali Takvimi	Güneş	Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından Ömer Hayyam'a yaptırılmıştır. Başlangıç tarihi 1079 yılı kabul edilmiştir. ! Selçuklularda Hicri ve Celali Takvim beraber kullanılmıştır.
Rumi Takvim	Güneş	Osmanlı Devleti'nde mali işlerde aksama olmaması için kullanılmıştır. Başlangıç yılı olarak Hicret (622) kabul edilmiştir. Tanzimat Döneminde son şekli verilen Rumi Takvim'de 1 Mart yılbaşı olarak kabul edilmiştir. ! Osmanlılarda Hicri ve Rumi Takvim beraber kullanılmıştır.
Miladi Takvim	Güneş	Hz. İsa'nın doğumu başlangıç olarak kabul edilmiştir. Bu takvim Türkiye'de 1 Ocak 1926'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TARİH YAZICILIĞI

HİKÂYECİ TARİH	ÖĞRETİCİ TARİH	KRONİK TARİH	ARAŞTIRMACI TARİH	SOSYAL TARİH
Eski Yunan'da MÖ V. yüzyılda yaşamış olan Herodot'un yazdığı tarih bu türün ilk örneğidir. Hikâyeci tarihte, hikâye ve efsanelerle dolu bilgiler nakledilir. Yer ve zaman belirtmekle birlikte sebep - sonuç ilişkisi üzerinde durulmaz.	Bu tarih yazıcılığının ilk temsilcisi, Eski Yunan'da yaşamış Tukidides'tir. Öğretici tarihte; topluma fayda sağlamak, toplumun milli ve ahlaki değerlerini geliştirmek amaçlanmıştır.	Tarihi olayların oluş sırasına göre sıralandığı tarih anlayışıdır. Hitit analları, Osmanlı vekayinameleri, Rus kronikleri bu türün örnekleridir. ! Vakanüvislik tarzı tarih yazıcılığı olayları kaydetmekle yetinirken belgelerin sorgulanmasına dayalı tarih yazıcılığı sebep ve sonuç bağlantıları çerçevesinde olaylardan olgulara ulaşmaya çalışır.	XIX. yüzyılda doğmuş olan araştırmacı tarih anlayışında, tarihi olaylar kaynaklara dayalı olarak araştırılır ve başvuru kaynaklar oluşturulan eserlerde dipnot olarak belirtilir. Ayrıca eserlerde, olayların gelişimi, yeri, zamanı, sebepleri, sonuçları ve bunların arasındaki ilişkiler bir bütün olarak ele alınır. Araştırmacı ve akademik tarihçiliğin kurucusu kabul edilen Leopold von Ranke, tarihi diğer disiplinlerden ayırarak, kendine has metodları olan bir çalışma sahası haline getirdi. Ranke için belge (özellikle birinci elden kaynaklar), kutsal olmasının yanı sıra, vazgeçilmezdir. Ona göre, belge yoksa, tarih de yoktur.	XIX. yüzyılda Auguste Comte'un öncülüğünde gelişen bu tarih anlayışında, metafizik ve doğüstü güçler yerine somut olaylar anlatılmakta, toplumların yaşayışları ve kültürleri ele alınmaktadır. Bu anlayışın gelişmesinde Fransız tarihçi Lucien Febvre ile Marc Bloch tarafından çıkarılan "Annales" isimli dergi ve bu derginin yaptığı yayınlar etkili olmuştur. Bu ekolün ülkemizdeki önemli temsilcileri olarak Ömer Lütfi Barkan, Fuat Köprülü ve Halil İnalçık gösterilebilir.

TÜRKLERDE TARİH YAZICILIĞI

Türklerde tarih yazıcılığının ilk örneği, Göktürkler Dönemi'nde Yoluğ Tigin tarafından yazılmış Orhun Kitabeleridir. Göktürklerden Osmanlılara kadar geçen dönemde hikayeci ve kronik tarih türünde eser veren tarihçiler olduysa da, tarih yazıcılığının bir meslek olarak ortaya çıkması Osmanlılar Dönemi'nde olmuştur. Osmanlılarda devlet tarafından desteklenen tarih yazıcılarına başlarda "şehnameci" denirken daha sonraları "vakanüvis" denmiştir. İlk Osmanlı vakanüvisi Naima Efendi'dir. Vakanüvislerin eserleri dışında yazılmış Hoca Sadettin Efendi, Âşık Paşazade, Oruç Bey, Peçevi ve bir devlet adamı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın da önemli tarih kitapları vardır.

Vakanüvislikte, olayların ortaya çıkış nedenleri üzerinde durulmaz ve olaylar olduğu gibi nakledilir. Osmanlı Devleti'nde de bu anlayış devam etmiş ve resmî tarihçilik, vakanüvislik adı altında XVIII. yüzyıl başında kurumlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu tarz tarih yazıcılığı yapanlara vakanüvis, Batı dünyasında ise analist denmiştir. Vakayinâmeler, kronikler ve yıllıklar (annal) tarihî olayları yıllara göre kronolojik olarak sıralayan yazılı belgelerdir. Bu yolla, kesintisiz bir tarih kayna-

ğı sunulmuştur. Tarih yazımında yaşanan değişimler, Osmanlı tarihçiliğine II. Meşrutiyet döneminde yansımaya başlamıştır. Aslında Tanzimat Dönemi'nde Ahmet Cevdet Paşa gibi tarihçiler klasik vakanüvislik anlayışından çıkarak eserlerinde birinci el belgeleri eleştirel bir incelemeden geçirecek kullanılmışlardır.

II. Meşrutiyet, Türk tarihçiliğinde Batı'daki yöntem ve yaklaşımların yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir. Türk tarihçiliğindeki bu değişim, Atatürk'ün etkisiyle Cumhuriyet Dönemi'nde de hızlanarak devam etmiştir. Atatürk, Batı'da Türklere karşı iftiralara, kimi zaman hakaret seviyesine varan suçlamalara karşı koymak amacıyla Türk Milleti'nin kimliğini tanıtmak, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel yöntemlerle araştırmak için 1931'de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"ni kurmuş ve bu kurum 1935'te "Türk Tarih Kurumu" adını almıştır. Fuat Köprülü, Ömer Lütfi Barkan ve Halil İnalçık gibi tarihçiler Türk tarihçiliğini dünya standartlarına yükseltmişlerdir.

KİM KİMDİR?

HEREDOTOS (HEREDOT)

MÖ 484 - MÖ 425 yılları arasında Halikarnas'ta yaşamış ünlü Yunan tarihçisidir. Tarihin babası olarak anılır.

THUKİDİDES (TUKİDİDES)

MÖ 460 - MÖ 400 yılları arasında Atina'da yaşamış ünlü Yunan tarihçisidir. Thukidides eserlerini halkına siyasi bir eğitim kazandırmak ve onları siyasi açıdan bilgilen-dirmek için yazmıştır.

ÂŞIK PAŞAZADE

XV. yüzyılda yaşamış Osmanlı tarihçisidir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1299'dan 1478 yılına kadarki dönemi sade bir Türkçe ile anlatan "Aşıkpaşazade Tarihi" adlı eseri, Osmanlı Devleti'ni konu edinmiş ilk Türkçe eserdir.

MUSTAFA NAİMA EFENDİ

1655 - 1716 yılları arasında yaşamış ilk resmi Osmanlı tarihçisi (vakanüvisi)dir. "Naima Tarihi" en önemli eseridir.

İBN-İ HALDUN

İbn-i Haldun, 1332 - 1406 yılları arasında yaşamış ünlü bir İslam bilimcidir. İbn-i Haldun'a göre insanlık tarihi düz bir çizgi (Çizgisel/İlerlemeci) ile açıklanamaz, tam tersine dairesel (Dairevi/Döngüsel) bir yapıdadır. İbn-i Haldun buradan yola çıkarak toplumların yapısının değişmeyen bir doğası olduğunu iddia eder; tüm toplumların kuruluş süreçleri, güçlenmeleri, bekalarını koruma arzuları ve sonra başka toplumlar ya da kendi iç çatışmaları sebebiyle yıkılmaları birbirlerine yaratılış itibarı ile benzerdir. Ona göre "Geçmiş, geleceğe; suyun suya benzesinden daha çok benzer". "Tarih teker-rürden ibarettir" sözü bu alt yapıdan beslenmektedir.

"Kitâbu'l-İber" adındaki yedi ciltlik eserine yazdığı "Mukaddime"sinde İbn Haldun, tarih felsefesi ve toplumsal meseleleri ele almıştır. "Umrân", İbn Haldun'un Mukaddime'de kullandığı ve ilim dünyasına kazandırdığı özgün kavramlardan yalnızca biridir. İbn-i Haldun'un geliştirmiş olduğu "umrân teorisi", umrânın, hem tarihe uygun bir yöntem olarak temellendirilmesini hem de tarihin anlaşılmasını içermektedir.

AHMET CEVDET PAŞA

XIX.yüzyılın ünlü Osmanlı devlet adamı ve tarihçisidir. Osmanlı Devleti'nin önemli tarihçilerinden (vakanüvislerinden) biri olan Ahmet Cevdet Paşa, kendisinden önceki vakanüvisler gibi olayları sadece kronolojik olarak kaydetmemiş, tarihi belgeleri yorumlaması ve değerlendirmesi bakımından modern Türk tarihçiliğin önderliğini de yapmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, eserlerinde olayları ele alış biçimi, arşiv kaynakları ile birlikte Batı kaynaklarını kullanması ve daha bilimsel bir yöntemle eserlerini yazmış olması bakımından diğer vakanüvislerden ayrılır.

HALİL İNALCIK

"Tarihçilerin Kutbu" olarak anılır. 1916'da İstanbul'da doğan Halil İnalcık 1940 yılında Atatürk tarafından kurulan Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nden mezun oldu. Başta mezun olduğu okul ve Bilkent Üniversitesi olmak üzere Türkiye'nin ve dünyanın saygın üniversitelerinde Osmanlı tarihi alanında öğretim üyeliği yaptı. Halil İnalcık'ın yazdığı eserler dünya tarihçileri tarafından temel referans eserleri olarak kabul edilmektedir. 2016 yılında Ankara'da vefat etti.

TARİH BİLİMİNE AİT KAVRAMLAR

LİTERATÜR	Kaynak, edebiyat
KAYNAK	Geçmişte aydınlatan her türlü belge ya da vesika
KİTÂBE	Yazılı taş, yazıt
LAHİT	Taş veya mermerden oyma, üstü kapak taşlarıyla örtülü mezar
VAKAYİNÂME	Günü gününe yazılmış eser. Kronik
VAKANÜVİS	Resmî Osmanlı tarihçisi. Vakayinâme yazan kişi
NESNELİK	Tarafsızlık, objektiflik

ÖREN YERİ	Eski yapı ve yerleşim kalıntılarının olduğu yer
MEDENİYET	Uygarlık
TABLET	Eski Anadolu ve Mezopotamya uygarlıklarından kalma, üzeri yazılı ya da resimli pişmiş topraktan yapılmış küçük levha
TAHLİL (ÇÖZÜMLEME)	Tarih araştırmalarında elde edilen verilerin kaynak ve bilgi yönünden yeterli olup olmadığının kontrol edilmesi
TASNİF (SINIFLANDIRMA)	Tarihi kaynaklardan elde edilen verilerin belli bir sistem içinde sınıflandırılması
TERKİP (SENTEZ)	Tarihi bilgilerin bir araya getirilmesi, sentezinin yapılması
TENKİT (ELEŞTİRİ)	Tarihi bilgilerin ve belgelerin eleştiri süzgecinden geçirilmesidir. İç tenkit ve dış tenkit olmak üzere iki şekilde yapılır. Gerçek bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli aşamadır.

Kavrama

Pekiştirme

Güçlendirme

TARİH VE ZAMAN

1. **Tanım:** Tarih, insan topluluklarının geçmişteki yaşayışlarını, uğraşlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, yer ve zaman göstererek neden - sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilim dalıdır.

Durum: Makedonya Kralı Büyük İskender'in Asya seferi sonucunda, Doğu ve Batı kültürleri birbiriyle kaynaşmış ve Helenizm Uygarlığı doğmuştur.

Yukarıda verilen durumda, tarihin tanımında yer alan,

- I. insan ilişkileri,
- II. yer,
- III. zaman,
- IV. neden - sonuç

unsurlarından hangilerine değinilmemiştir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız III   C) I ve III
D) II ve III   E) I, II ve III

2. Tarih hakkında bilgi veren ve geçmişte doğru anlamamızı sağlayan her türlü malzeme kaynak veya belge denir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi kaynak olarak değerlendirilemez?

- A) Heykeller   B) Tabletler
C) Çanak ve çömlekler   D) Savaş aletleri
E) Madenler

3. MÖ tarihler, Miladi Takvim'in başlangıcından geriye doğru gidildikçe; MS tarihler ise Miladi Takvim'in başlangıcından günümüze doğru geldikçe sayısal değer olarak artar.

Buna göre aşağıdaki tarihlerden hangisi diğerlerine göre günümüzden daha uzak bir tarihi göstermektedir?

- A) MÖ 1235   B) MS 476   C) MS 1789
D) MÖ 1471   E) MÖ 5

4. Tarihi olgu, uzun bir süreç içinde gerçekleşen olaylardır. Tarihi olgunun başlangıç ve bitişini tespit etmek zordur.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin, tarihi bir olgu olduğu söylenemez?

- A) Anadolu'nun Türkleşmesi
B) Balkanların İslamlaşması
C) Osmanlı Devleti'nin zayıflaması
D) İslamiyet'in Türkler arasında yayılması
E) Halifeliğin kaldırılması

5. Tarihçi verdiği bilgilerde kesinlik bildiren ifadeleri kullanmamaya dikkat eder.

Bu durum tarih biliminin aşağıdaki özelliklerinden hangisi ile doğrudan ilgilidir?

- A) Tarihte deney ve gözlem yapılamaz.
B) Tarih bilimi neden - sonuç ilişkisine önem verir.
C) Tarihçi olayların araştırmasını yaparken yansız olmalıdır.
D) Ortaya çıkacak yeni bir belge, eski bilgileri değiştirebilir.
E) Tarih, geleceğin doğru planlanmasına katkıda bulunur.

6. Tarihçi, araştırmalarında deney ve gözlem metodunu kullanamaz, laboratuvar ortamı oluşturamaz.

Bu duruma tarih biliminin,

- I. objektifliği ilke edinmesi,
- II. geçmişteki olayları incelemesi,
- III. yardımcı bilimlerden yararlanması

özelliklerinden doğrudan hangileri neden olmuştur?

- A) Yalnız II   B) Yalnız III   C) I ve II
D) I ve III   E) II ve III

7. Uluslararası antlaşmalar, bir tarihçi için aşağıdaki türlerden hangisi içinde yer alır?

- A) Sözlü kaynak
B) Yazılı arşiv malzemesi
C) Müzelik malzeme
D) Günlük haber
E) Süreli yayın

8. **Tarihî bilgiler ile ilgili olarak aşağıdaki yargılardan hangisi doğru değildir?**

- A) Geçmişe dair bilgiler, kanıtlara dayandıkları gibi tarihçilerin değerlendirmelerini ve yorumlarını da içerir.
B) Tarihî olayların bugünün bakış açısı ve değer yargılarıyla ele alınması doğru değildir.
C) Farklı ideoloji ve değer sistemlerinin tarihî olayların yorumlanması üzerinde etkisi olabilir.
D) Teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasında, popüler tarih bilgisi ve yorumlarına eleştirel yaklaşmak doğru değildir.
E) Tarih araştırmaları, ulaşılabilir kaynaklar üzerinden geçmişi aydınlatmayı amaçlar.

9. Hayatın bir bütün oluşunun sonucu olarak zaman da bir bütündür. Yani hayat ve zaman, birbiriyle iç içe olan kesintisiz bir süreçtir. Dolayısıyla tarih, insanlığın geçmişini bir bütün olarak görür ve değerlendirir.

Yukarıda verilen bilgiye rağmen tarih biliminin olayları zaman, mekân ve konuya göre bölümlere ayırması aşağıdakilerden hangisiyle açıklanabilir?

- A) Tarihin, sosyal bir bilim dalı olmasıyla
B) Olayların farklı olsa dahi aynı sonuçlar doğurabileceğinin ispatlanmak istenmesiyle
C) Olaylar arasında neden - sonuç ilişkisinin sağlıklı kurulmasını sağlamak amacıyla
D) Tarihi olayların daha kolay araştırılıp öğrenilmesinin sağlanmaya çalışılmasıyla
E) Tarihin bir bilgi yığını olmaktan kurtarılmak istenmesiyle

10. Tarihin zaman ve mekân olguları dışında, insanlığın faaliyet alanlarına göre yapılan sınıflandırmasına çözümleyici veya derinliğine sınıflandırma denilir.

Aşağıdakilerden hangisi çözümleyici sınıflandırmaya örnek gösterilebilir?

- A) Avrupa Tarihi   B) Orta Çağ Tarihi
C) Bilim Tarihi   D) Anadolu Tarihi
E) 19.Yüzyıl Tarihi

11. Geçmişten günümüze kadar insanlığın yaşadığı tarih bir bütündür. Bu bütünü bir defada inceleyip öğrenmek zordur. Bundan dolayı incelemeyi ve öğrenmeyi kolaylaştırmak için tarih zaman, yer ve konularına göre sınıflandırılmıştır.

Bu bilgiye göre aşağıdakilerden hangisinde zamana göre bir sınıflandırma yapılmıştır?

- A) Osmanlı İktisat Tarihi
- B) Orta Asya Türk Tarihi
- C) Orta Çağ Tarihi
- D) İslam Tarihi
- E) Bilim Tarihi

12. Tarih; insan faaliyetlerini, bu faaliyetlerin sonuçlarını ve toplumların uygarlık düzeylerini inceleyen ve açıklayan bir bilimdir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisinin tarihin ilgi alanına girdiği savunulamaz?

- A) Anadolu'nun Türkleşme sürecinin
- B) Haçlı Seferlerinin siyasi sonuçlarının
- C) Orta Asya'da yaşanan kuraklığın nedenlerinin
- D) Ayasofya'nın Dünya kültür mirasındaki yerinin
- E) Göçlerin bölgesel etkilerinin

13. Tarih bilimi; ferman, berat, vakfiye ve benzeri belgelerin yazılarının okunabilmesi için aşağıdaki bilgi alanlarının hangisinden yararlanır?

- A) Paleografi B) Nüvizmatik C) Epigrafi
- D) Antropoloji E) Etnografya

[AYT - 2019]

14. Toplumun ahlak ve karakterini geliştirmek amacıyla olaylar ve kişilerden ilgi çekecek şekilde söz eden tarih çeşidi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Sosyal Tarih
- B) Öğretici (Pragmatik) Tarih
- C) Neden - Nasılcı Tarih
- D) Siyasi Tarih
- E) Hikayeci Tarih

15. I. Kitabeler

- II. Tabletler
- III. Duvar resimleri
- IV. Dolmenler

Yukarıda verilenlerden hangileri tarihi olayların aydınlatılmasında yararlanılan yazılı kaynaklar arasında yer alır?

- A) Yalnız I B) I ve II C) II ve III
- D) I, II ve IV E) I, II, III ve IV

16. Tarih araştırmacısının yazmış olduğu bir kitabın bilimsel bir nitelik taşıması için,

- I. olayların aydınlatılmasında kullanılan kaynakların doğruluğunun sorgulanması,
- II. olayların geçtiği yerlerin bizzat gezilip incelenmesi,
- III. olayların yansız olarak ele alınması,
- IV. olaylarla ilgili ulaşılabilen tüm kaynaklara başvurulması

unsurlarından hangilerine sahip olması gerekir?

- A) I ve II B) II ve IV C) I, II ve III
- D) I, III ve IV E) I, II, III ve IV

17. Geçmişte yaşanmış bir uygarlığa ait bir paranın incelenmesi sonucu, o uygarlıkla ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisine ulaşılamaz?

- A) Dönemi
- B) Ekonomik durumu
- C) Etnik yapısı
- D) Yazı türü
- E) Yönetim şekli

18. Aşağıdakilerden hangisinin, tarihin amaç ve yararlarından biri olduğu söylenemez?

- A) Ortak hafıza niteliğindeki tarih, kimlik oluşturmada ve toplumsallaşmada önemli bir role sahiptir.
- B) Mensubu olduğumuz toplum ve ülke ile içinde yaşadığımız dünyayı anlamak için tarih bilmek gerekir.
- C) Günümüzde olup bitenleri anlayabilmek ve gelecek hakkında gerçekçi planlamalar yapabilmek için geçmişte olanların farkındalığına dayanan bir tarih bilincine sahip olmak gerekir.
- D) Tarih; araştırma, kanıt kullanma, sorgulama, neden-sonuç ilişkisi kurma, eleştirel düşünme, empati kurma, değişim ve sürekliliği algılama gibi konularda yaşam becerileri kazandırır.
- E) Tarih, kişilerin siyasi ve ideolojik aidiyetlerinin pekişmesinde ve güçlenmesinde öncelikli bir role sahiptir.

19. "İyi yazılmış bir hayat hemen hemen iyi kullanılmış bir hayat kadar enderdir." İddiasındaki bir tarihinin,

- I. biyografi türünün zorluğu,
- II. tarih yazımının güçlüğü,
- III. tarih biliminin özgünlüğü

konularından hangilerine dikkat çektiği savunulabilir?

- A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III
- D) I ve II E) II ve III

20. Tarih araştırmalarında yazılı kaynakların doğruluk derecesinin ve güvenilirliğinin araştırıldığı aşama aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tarama B) Tasnif C) Tahlil
- D) Tenkit E) Terkip

[AYT - 2018]

ÜNİTENİN ÖZETİ

- Tarih Öncesi Devirler, başlangıç tarihi tam belli olmayan, yazının kullanılmadığı, insanoğlunun doğa karşısında en donanımsız ve korunmasız olduğu dönemdir. Bu dönemin aydınlatılmasında arkeolojik kaynaklardan yararlanılır.
- Tarih Öncesi Devirler, çok uzun sürmesine rağmen bu dönemle ilgili bilgilerimiz çok azdır. Bunun nedeni; yazının olmaması ve o dönemden günümüze çok kısıtlı kaynağın ulaşmasıdır.
- Cilalı Taş (Neolitik) Devri, insanlığı ilgilendiren önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde; üretim, yerleşik yaşam, toplumsal iş bölümü ve takasa dayalı ticaret başlamıştır. Cilalı Taş Devri'nde başlayan bu gelişmeler, Maden Devri'nde daha da gelişmiştir.

MÖ 3200'de yazının bulunuşuyla İlk Çağ başlar, MS 375'te Kavimler Göçü ile sona erer. Tarih çağlarının en uzun olan İlk Çağ'ın önemli özellikleri şunlardır:

- Nüfus, yaşam koşullarının uygun olduğu yerlerde yoğunlaşmıştır. Bu yerlerin genel özellikleri şunlardır: İklimi ılıman, tatlı su kaynakları bol, tarım ve hayvancılığa uygun, ticaret ve göç yolları üzerinde olan yerlerdir.
- Sınıflı toplum yapısı yaygındır. Bazı toplumlarda sınıflar arası geçiş serbestken bazı toplumlarda (Hint) sınıflar arası geçiş yasaklanmıştır (Kast sistemi).
- Tarım ve ticaretle uğraşanlar yerleşik bir yaşam sürerken, hayvancılıkla uğraşanlar genellikle göçebe bir yaşam sürmüşlerdir.
- Monarşik (krallık) yönetim şekli yaygındır. Bazı toplumlarda (Mısır) kral Tanrı olarak kabul edilmiş (Tanrı kral anlayışı); bazı toplumlarda (Sümerler) ise din adamı olarak kabul edilmiştir (Rahip kral anlayışı). Bu durum, laik bir anlayışın bulunmadığını, dolayısıyla teokratik bir yönetim şeklinin uygulandığını gösterir.
- Şehir devletleri (site / polis / nom) yaygın bir örgütlenme şekliydi. Çağın sonlarına doğru imparatorluklar kurulmaya başlamıştır.
- Bazı toplumlarda (Hititler) kadınlar da yönetimde söz sahibiydi. Hititlerde "Tavananna" adı verilen kraliçelerin dini törenlere başkanlık yapması, kral savaşa gittiğinde ülkeyi yönetmesi buna kanıttır.
- Roma, Yunan ve İyon uygarlıklarında demokrasi anlayışı gelişmiştir. Bu uygarlıklarda ilkel anlamda cumhuriyet yönetimi görülmüştür.
- Bazı toplumların (Hititler, Persler) feodal beylikleri ortadan kaldırarak yerlerine merkezden valiler atamaları, merkezi yönetimi güçlendirme amacına yöneliktir. Bir devletin, merkezden vali ve yöneticiler atayarak ülkeyi yönetmesi, merkezîyetçi anlayışın güçlü olduğunu kanıtlar.
- Ordular genellikle yaya ve atlı askerlerden oluşmuştur. Bazı toplumlar (Lidyalılar) savunmalarını tamamen paralı askerler vasıtasıyla yaparken, bazı toplumlar (Türkler) ordularında paralı askerlere yer vermemişlerdir. Bazı toplumlar, savunma sorunlarını ordular yanında, surlar yaparak gidermeye çalışmışlardır.
- İlk düzenli orduyu Akadlar kurarken, onluk sisteme dayalı ordu sistemini Hunlar oluşturmuşlardır.
- Sınıf çatışmaları sonucu hukuk kuralları ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda doğan Roma yasaları (12 Levha Kanunları) bugünkü Avrupa hukukunun temelini oluşturmuştur.

- Bazı toplumlarda (Mısır), kralın sözleri Tanrı buyruğu kabul edilmiş ve yasa olarak uygulanmıştır. Bu tür toplumlarda göçebe yaşam süren toplumlarda (Türkler ve Moğollar) yazılı bir hukuk sistemi oluşmamıştır.
  - Bazı toplumlarda (Babil) sert hukuk kuralları (Hammurabi Kanunları) uygulanırken bazı toplumlarda (Hititler) ise daha insancıl hukuk kuralları uygulanmıştır. Hititlerde medeni kanun ve ceza kanunu büyük gelişme göstermiştir.
  - Genellikle çok tanrılı (politeizm) dinler görülmüştür. Bu dinlerin bir kısmında ahiret inancı varken bir kısmında yoktur. İbranilerle beraber tek tanrılı (monoteizm) dinler ortaya çıkmış (Musevilik), Romalılar döneminde ise yaygınlaşmıştır (Hristiyanlık).
  - İhtiyaçlar, toplumlara bilimsel çalışmalara yönlendirmiştir. Örneğin, Mısırlılar vergilerin hesaplanması için matematiği, Nil'in taşma zamanını belirlemek için astronomiyi (takvimi), sel nedeniyle bozulan arazi sınırlarını ölçmek için geometriyi, mumya yapabilmek için tıbbi ve eczacılığı geliştirmişlerdir.
  - Sümerler, tapınaklara teslim edilen ürünleri kaydetme ihtiyacından dolayı ilk kez yazıyı kullanmışlar; böylelikle tarih çağları başlatmışlardır. Yazı her yerde aynı anda kullanılmadığı için toplumların tarihi çağlara geçmeleri farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Sümerlerin bulunduğu çivi yazısını, Sümerler dışında Asurlular, Urartular ve Hititler de kullanmıştır. Hititler, çivi yazısı yanında Mısır resim yazısını da kullanmıştır.
  - Alfabe ilk kez Fenikeliler kullanmıştır. Bu alfabe daha sonra İyonlar, Yunanlılar ve Romalılar tarafından geliştirilerek günümüze kadar ulaşmıştır.
- ! Bu durum, günümüz uygarlığının oluşmasında toplumlar arası kültür alışverişinin önemli bir rol oynadığını gösterir.**
- İyonya'da, önemli bilim adamları yetişmiştir. İyonya'nın sahip olduğu zenginlik ve hür düşünce ortamı bilimin gelişmesine ortam hazırlamıştır.
  - Çinliler tarafından bulunan matbaa, barut, pusula gibi teknik buluşlar, Türkler tarafından öğrenilmiş; Talas Savaşı'ndan sonra ise (Orta Çağ) Müslümanlar tarafından geliştirilmiştir. Bu buluşlar, Haçlı Seferleri sonucu Avrupalılar tarafından öğrenilmiştir.
  - Savunma ihtiyacından dolayı askeri mimari (sur, kale), dini ihtiyaçlardan dolayı tapınak ve mezar mimarisi (piramitler ve labirentler) gelişmiştir. Mimarinin gelişmesi geometri bilgisinin daha da artmasına sebep olmuştur.
  - Üretimin artması ve çeşitlenmesi sonucu ticaret gelişmiştir. Takas (değiş tokuş) yoluyla yapılan ticaret, uluslararası bir nitelik kazanınca, ticarete para kullanma ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyacın sonucunda Lidyalılar tarafından ilk kez para kullanılmaya başlanmıştır. Paranın kullanılması ticareti kolaylaştırmış ve uluslararası ticareti geliştirmiştir.
  - Bazı topluluklar (Yunanlılar, Asurlular) uluslararası ticaret yaparak zenginleşmişler, kendi toprakları dışında ticari üsler (koloniler) kurmuşlardır. Bu durum ticaret kadar kültür alışverişini de geliştirmiştir (Kolonizasyon faaliyetleri).
  - Uluslararası ticaretin gelişmesi sonucu önemli ticaret yolları ortaya çıkmıştır. Bu yolların önemlileri şunlardır. Lidya'nın başkenti Sardes'i Pers'in başkenti Sus'a bağlayan Kral Yolu; Çin'i Orta Asya üzerinden Anadolu'ya bağlayan İpek Yolu; Hindistan'ı Mısır'a bağlayan Baharat Yolu ve Sibiry'a dan geçen Kürk Yolu'dur.

TAŞ DEVRİ

MADEN DEVRİ

MÖ 10.000	MÖ 8.000	MÖ 5.500		
Eski (Yontma) Taş Devri (Paleolitik)	Orta Taş Devri (Mezolitik)	Yeni (Cıvalı) Taş Devri (Neolitik)	Bakır Devri (Kalkolitik)	Tunç Devri
<ul style="list-style-type: none"> – Temel geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktır (Tüketici toplum). – Yaşam mağaralarda ve ağaç kovuklarında sürmektedir. – İnsanlar göçebe yaşamaktadır. – Savunma ve avlanma amaçlı taştan ve kemikten kesici aletler yapılmıştır. – Tekerlek icat edilmiştir. – Mağara duvarlarına resimler yapılmıştır (İlk sanatsal faaliyet). – Dönemin büyük bir bölümü buzullar altında geçmiştir. <p>Anadolu'daki önemli merkezleri: Antalya çevresindeki Karain, Beldibi ve Belbaşı; İstanbul'daki Yarımburgaz mağaralarıdır.</p> <p>✓ Yarımburgaz Mağarası, Türkiye'deki bilinen en eski yerleşim yeridir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – İnsanların avcılık ve toplayıcılıktan üreticiliğe geçiş dönemidir. – Buzullar erimeye başlamış, dönemin sonlarına doğru ateş denetim altına alınmıştır. – Dönemin en özgün buluntuları çakmak taşından yapılmış, mikrolit adı verilen ve gündelik yaşamda kullanılmaya yönelik küçük araç gereçlerdir. <p>Anadolu'daki önemli merkezleri: Göller Bölgesi'nde Baradiz, Ankara Macunçay ve Samsun Tekkeköy'dür.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Havaaların ısınmasıyla akarsu ve göl kenarlarında yerleşim başlamıştır. – Yerleşik yaşamla beraber tarım başlamıştır. – İlk köyler kurulmuştur. – Hayvanlar evcilleştirilmeye başlanmıştır. – Yerleşik yaşama bağlı olarak özel mülkiyet anlayışı doğmuştur. – Üretimin artışı sonucu değiş-tokuş (takas) yoluyla ticaret başlamıştır. – İş gücüne duyulan ihtiyaç köleliği ortaya çıkarmıştır. – Bitki liflerinden ilk elbiseler yapılmıştır. – Kilden kap kacak yapımı seramikçiliği ortaya çıkarmıştır. – Bu dönemle ilgili başlıca buluntular; menhir ve dolmen adı verilen mezarlardır. <p>Anadolu'daki önemli merkezleri: Diyarbakır Çayönü, Konya Çatalhöyük ve Şanlıurfa Göbeklitepe'dir.</p> <p>✓ Çayönü; Türkiye ve Güneydoğu Avrupa'da tarımsal üretimle ilgili en eski yerleşim yeridir. Çatalhöyük; insanlık tarihinin ilk şehir yerleşmesidir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – İnsanların ilk keşfettikleri ve kullandıkları maden bakırdır (Doğada bol bulunduğu ve kolay işlendiği için). – Bakırdan silahlar ve gündelik kullanıma yönelik kap kacak yapılmıştır. – Madenin insan yaşamına girmesiyle tarımda bereketi simgeleyen madeni heykelticiler yapılmaya başlanmıştır. <p>Anadolu'daki önemli merkezleri: Çorum Alacahöyük, Denizli Beycesultan, Çanakkale Truva ve Samsun İkiztepe'dir.</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Bakır ve kalayın karışımı sonucu daha dayanıklı tunç elde edilmiştir. – Şehir devletleri kurulmuştur. – Şehirlerin etrafı kale ve surlarla çevrilmiştir. – Saban, çömlekçi çarkı ve dokuma tezgahı kullanılmaya başlanmıştır. – Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya yazı getirilmiş; böylelikle Anadolu'da tarihî devirlere geçilmiştir. <p>✓ Anadolu'da ilk yazılı belgeler, Kayseri Kültepe'de bulunmuştur.</p>

NOT

Tarih Öncesi Devirlerde temelleri atılan insanlık tarihinin, gerçek inşacıları Antik Medeniyetlerdir (İlk Çağ Uygarlıkları). Bu medeniyetlerin birikimini Orta Çağ'da Müslüman bilim insanları yeni bir ruhla geliştireceklerdir. Akıl ve dinin oluşturduğu bu birikim, Haçlı Seferlerinden sonra Avrupa'ya taşınacaktır. Bu birikimin Avrupa'ya taşınmasında Endülüslü Emevîler de önemli bir rol üstlenecektir.

İLK DÖNEMLERİ

ORTA ÇAĞ

MODERN DÜNYA

TARİHİ DEVİRLER

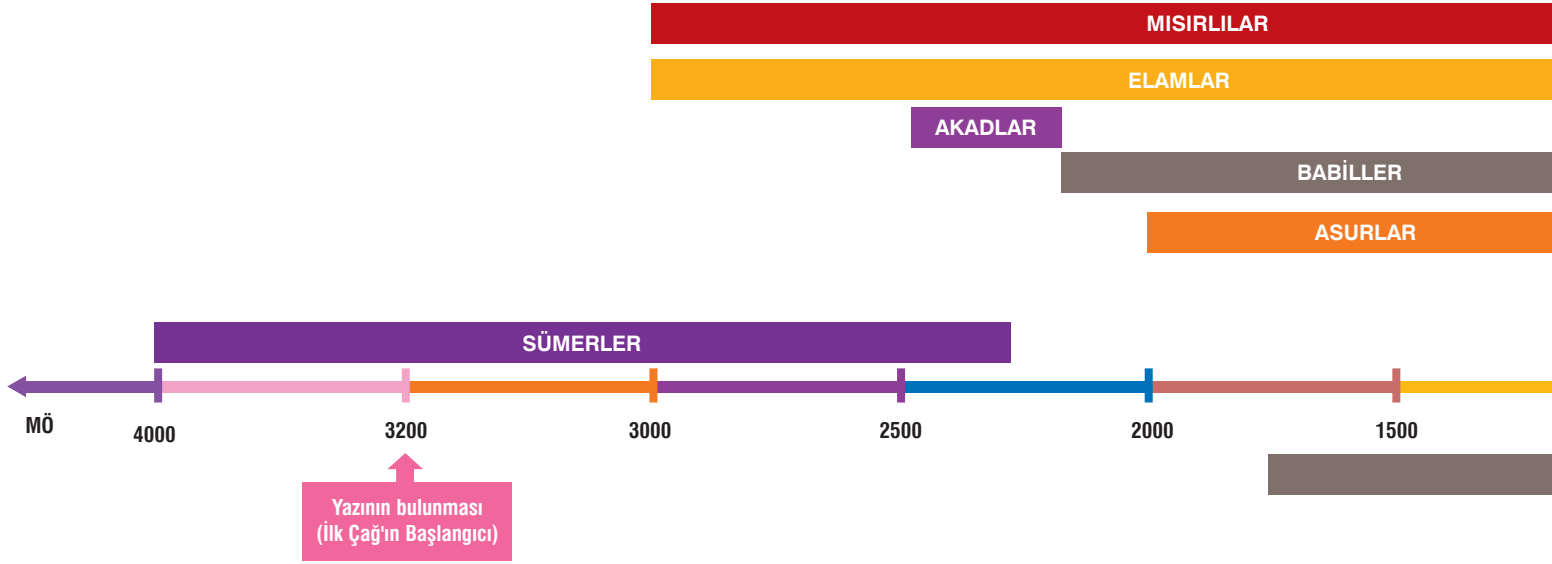
Demir Devri	İlk Çağ	Orta Çağ	Yeni Çağ	Yakın Çağ
<p>– Demirin kullanılmasıyla daha dayanıklı aletler ve silahlar yapılmıştır.</p> <p>– Dönemin sonlarına doğru yazı bulunmuştur.</p> <p>Anadolu'daki önemli merkezleri: Burdur, Hacılar, Yozgat, Alışar, Çorum, Alacahöyük ve Çanakkale, Truva'dır.</p> <p>✓ Her toplumun yazıyı kullanması aynı döneme rastlamamıştır. Yazıyı kullanmaya başlayan toplumlar İlk Çağ'a girerken yazıyı kullanmayanlar Tarih Öncesi dönemi yaşamaya devam etmiştir.</p>	<p>– Şehir devletlerinin yanında merkezi krallıklar ortaya çıkmıştır.</p> <p>– İmparatorluklar kurulmaya başlanmıştır.</p> <p>✓ Çağın büyük bir bölümüne damgasını vuran Roma İmparatorluğu'dur.</p> <p>– Koloni ticareti (kolonizasyon faaliyetleri) yaygınlaşmıştır.</p> <p>– İpek Yolu, Baharat Yolu ve Kral Yolu önemli ticaret yolları olarak ortaya çıkmıştır.</p> <p>– Tek tanrılı dinler (Musevilik, Hristiyanlık) ortaya çıkmıştır.</p>	<p>– Avrupa'da derebeylik (feodalite) rejimi ve skolastik düşünce güçlenmiştir.</p> <p>– Sınıflı toplum yapısı (kölelik) yaygınlaşmıştır.</p> <p>– İslamiyet doğmuştur.</p> <p>– Haçlı Seferleri düzenlenmiştir.</p> <p>– Koloni ticareti gelişmiştir.</p> <p>– İngiltere'de 1215'te Magna Carta ilan edilerek kralın yetkileri sınırlandırılmıştır.</p>	<p>– Derebeylikler yıkılmış, merkezi krallıklar güçlenmiştir.</p> <p>– Coğrafi Keşifler sonucu yeni ticaret yolları bulunmuştur.</p> <p>– Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda skolastik düşünce yıkılmış, "Aydınlanma Çağı" başlamıştır.</p> <p>– Sömürge imparatorlukları kurulmuştur.</p>	<p>– Fransız Devrimi sonrası milliyetçilik, eşitlik ve demokrasi düşünceleri yaygınlaşmıştır.</p> <p>– İmparatorluklar dağılmaya, ulus devletler çoğalmaya başlamıştır.</p> <p>– Sanayi Devrimi sonrası sömürge rekabeti artmıştır.</p> <p>– 1830 - 1848 Devrimleri sonrası liberal demokrasiler ve sendikalar güçlenmiştir.</p> <p>– ABD kurulmuştur.</p> <p>– Alman ve İtalyan siyasi birlikleri tamamlanmıştır.</p> <p>– I. ve II. Dünya Savaşları çıkmıştır.</p>
MÖ 3.200	0	375	1453	1789
Yazının bulunması	Hz. İsa'nın doğumu	Kavimler Göçü	İstanbul'un Fethi	Fransız Devrimi

NOT

İlk ve Orta Çağların değerleri ve felsefesi Batı toplumlarında 17. yüzyıldan itibaren önemini yitirmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren ise pozitivistin etkisiyle yerini modernizme bırakmıştır. Doğu toplumlarında ise bu durum daha farklıdır. Doğu toplumlarında Eski Çağların birikimi, varlığını bazı alanlarda uzun yıllar korumayı başarmıştır. Örneğin Eski Çağlarda gelişen Çin tıbbi ve akupunktur tedavisi, masajla tedavi, yoga terapileri, hacamat yöntemi bugün bile varlığını korumaktadır.

NOT

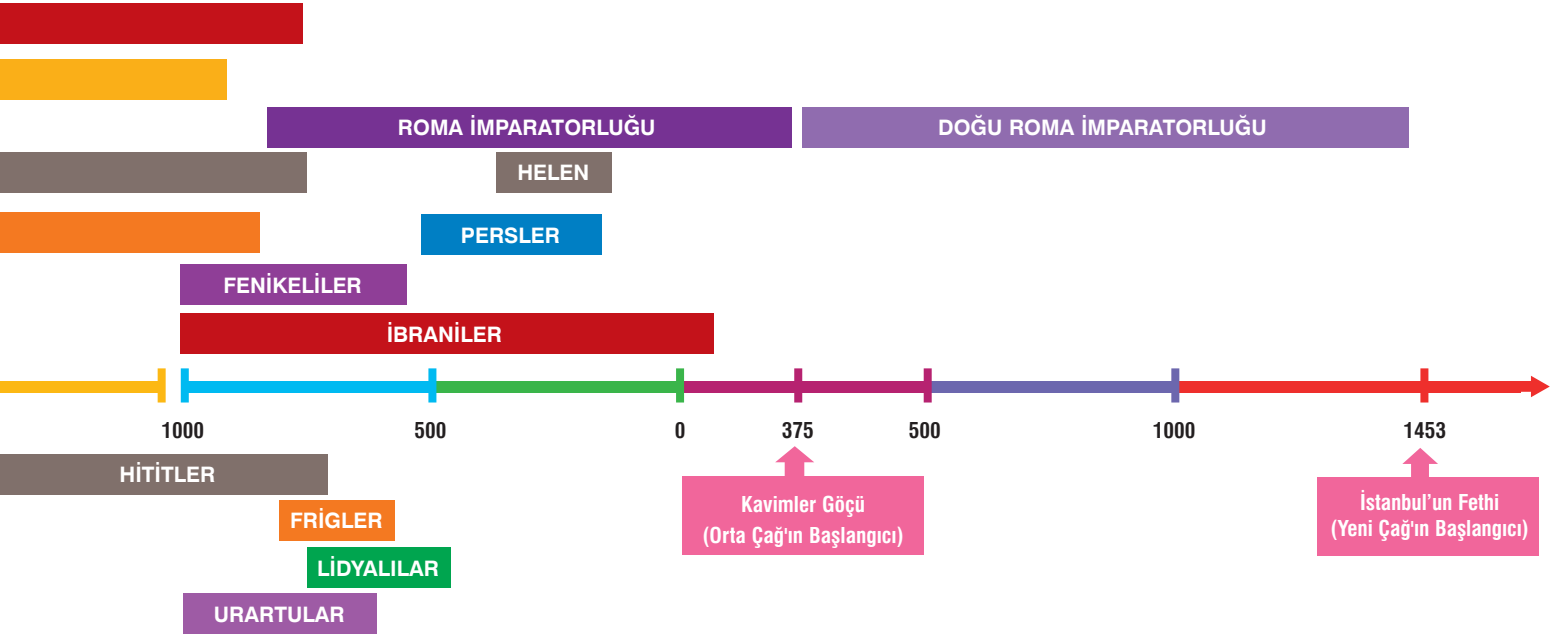
Eski Çağların genelinde bilim, kültür ve sanatın şekillenmesinde dini inançlar büyük rol oynamıştır. Bu durum en çok mimari ve heykel sanatında kendini göstermiştir. Yaratıcı ve/veya tanrılar adına düzenlenen etkinlikler (Yunanlıların Tanrıları adına düzenledikleri olimpiyatlar, Cahiliye Dönemi Araplarının putlar için düzenledikleri etkinlikler vb.) kültürel etkileşimi artırmıştır. Avrupa'da yaşanan Akıl ve Aydınlanma Çağı ile beraber dinin bilim, kültür ve sanat alanındaki rolü azalmıştır. Bu azalma modern dönemde daha da belirgin hale gelmiştir.

İLK ÇAĞ ANADOLU UYGARLIKLARI

İLK ÇAĞ DEVLET VE TOPLULUKLARI	YAŞADIKLARI BÖLGE / BAŞKENT	ÖNEMLİ SİYASET, BİLİM VE KÜLTÜR İNSANLARI	ÖNEMLİ ESERLERİ	ÖNEMLİ ÖZELLİKLERİ
HİTİTLER	Orta Anadolu HATTUŞAŞ	– Labarna (Kral) – Telepinuş (Kral)	– Yazılıkaya ve İvriz Kabartmaları – Kadeş Antlaşması – Anallar – Çatalhöyük ve Alacahöyük yerleşimleri – İlk medeni kanun	– Başlangıçta feodal beyliklerden oluşurken, zamanla merkeziyetçi bir idari örgütlenme oluşturmuşlardır. – Kralları aynı zamanda başkomutan ve başrahiptir. – Krallın yetkileri soylulardan oluşan Pankuş Meclisi tarafından sınırlandırılmıştır. – Kraldan sonra en yetkili kişi Tavananna adı verilen kraliçedir. – Çivi yazısı ve hiyeroglif yazısını kullanmışlardır. – Tanrılara hesap vermek için tuttukları yıllıklar (anallar), tarafsız tarih yazıcılığının ilk örnekleridir. – Mısırlılarla Suriye egemenliği için yaptıkları savaşlar sonrasında, ilk yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması'nı imzalamışlardır. – İlk medeni kanunları hazırlamışlardır. – Heykelticilik ve kabartmacılık gelişen sanat dallarıdır. – Hitit ülkesi çok tanrılı bir inanca sahip olduğu için "Bin tanrı ili" olarak anılmıştır.
FRİGYALILAR	Orta Anadolu GORDİON	– Gordios (Kral) – Midas (Kral)	– Gordion ve Midas yerleşimleri	– Tarımı korumak ve geliştirmek için özel kanunlar koymuşlardır. – İlk hayvan hikayelerini (fabl) oluşturmuşlardır. – Maden işlemeciliği, ağaç oymacılığı ve dokumacılıkta gelişmişlerdir. – Bereket tanrıçası Kibebe'yi ana tanrıça kabul etmişlerdir. – En önemli ihraç ürünleri, tapates adını verdikleri kilimlerdir. – Fibula adı verilen ilk çatal iğneyi kullanmışlardır.
LİDYALILAR	Batı Anadolu SARD	– Giges (Kral)	– Kral Yolu – İlk madeni para – Sard Harabeleri – Ezop Masalları	– Kara ticaretine önem vermişler; Sardes'ten başlayarak Mezopotamya'ya kadar uzanan Kral Yolu'nu yapmışlardır. – Takasa dayalı ekonomiden, paraya dayalı ekonomiye geçişi başlatmışlardır. – Ücretli askerlerden oluşan bir savunma sistemi kurmuşlardır.
İYONYALILAR	Batı Anadolu	Tales, Pisagor Hipokrat, Herodot Homeros, Öklid	– Artemis Tapınağı – İlyada ve Ode-sa Destanları – Celsus Kütüphanesi	– Şehir devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. – Sahip oldukları zenginlik ve özgür düşünce ortamından dolayı pozitif bilimlerin öncüsü olmuşlardır. – Saray ve tapınak mimarisinde gelişmişlerdir.
URARTULAR	Doğu Anadolu TUŞPA		– Şamram Kanalı – Van Kalesi	– Maden işlemeciliği, kaya oymacılığı, kabartma sanatı ve mimari alanında gelişmişlerdir. – Van Gölü çevresine kaleler, su kanalları ve su bentleri yapmışlardır. – Ülkeleri sık sık Asurlular tarafından istila ve tahrip edilmiştir.

İLK ÇAĞ MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI

İLK ÇAĞ DEVLET VE TOPLULUKLARI	YAŞADIKLARI BÖLGE/BAŞKENT	ÖNEMLİ SİYASET, BİLİM VE KÜLTÜR İNSANLARI	ÖNEMLİ ESERLERİ	ÖNEMLİ ÖZELLİKLERİ
SÜMERLER	Mezopotamya	- Urukina (Kral)	- Gilgamiş, Tufan ve Yaradılış Destanları - Kil tabletler - Urukina Kanunları	- Site adı verilen şehir devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. Sitelerin başında patesi veya ensi adı verilen rahip - krallar bulunurdu. Önemli şehirleri Ur, Uruk, Umma ve Lagaş'tır. - Çok tanrılı ve dünyevi bir dine inanan Sümerler, ziggurat adı verilen çok katlı tapınaklar inşa etmişlerdir. - Yazıyı (çivi yazısı) bularak tarihi çağları başlatmışlardır. - Astronomi, matematik ve geometriyi geliştirmişler; dört işlemi kullanmışlar ve daireyi 360 dereceye bölmüşlerdir. - Ay esaslı takvimi oluşturmuşlardır.
AKADLAR	Mezopotamya AGADE	- Sargon (Kral)		- İlk imparatorluğu kurmuşlardır. - İlk düzenli orduyu oluşturmuşlardır.
ELAMLAR	Mezopotamya SUS			- Madencilik ve seramik sanatında ilerlemişlerdir.
BABİLLER	Mezopotamya BABİL	- Hammurabi (Kral)	- Babil Kulesi - Babil'in Asma Bahçeleri - Hammurabi Kanunları	- Kral Hammurabi, dine dayalı devlet anlayışı (teokratik) yerine, gücünü ordudan alan mutlak krallık anlayışını getirmiştir. - Kral Hammurabi, ceza, mülkiyet ve ticaret alanlarında dönemin en gelişmiş kanunlarını yapmıştır. - Sümerlerin etkisinde kalmışlar, tapınaklarına ziggurat adını vermişlerdir.
ASURLULAR	Mezopotamya NİNOVA/ASUR	- Asurbanipal (Kral)	- Nemrut Tapınağı'ndaki aslan heykelleri - Kayseri Kültepe'de bulunan tabletler	- Ticaretle uğraşmışlar; Anadolu'da Karum adı verilen ticari koloniler kurmuşlardır. - Koloniler aracılığıyla Anadolu'ya yazıyı getirerek, Anadolu'da tarihi çağları başlatmışlardır. - Kral Yolu'nu kullanmışlardır. - Ninova'da ilk kütüphaneyi kurmuşlardır. - Arşivcilik alanında gelişmişlerdir.

İLK ÇAĞ ÇEVRE UYGARLIKLARI

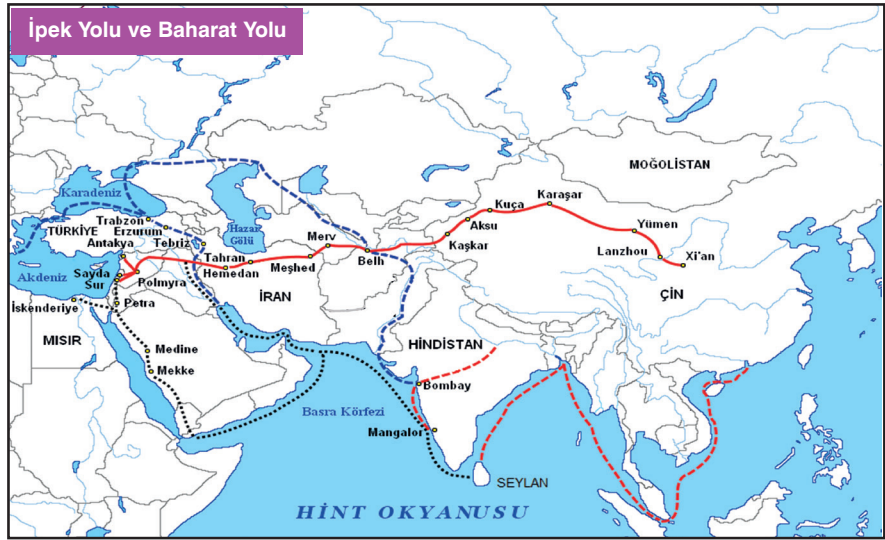
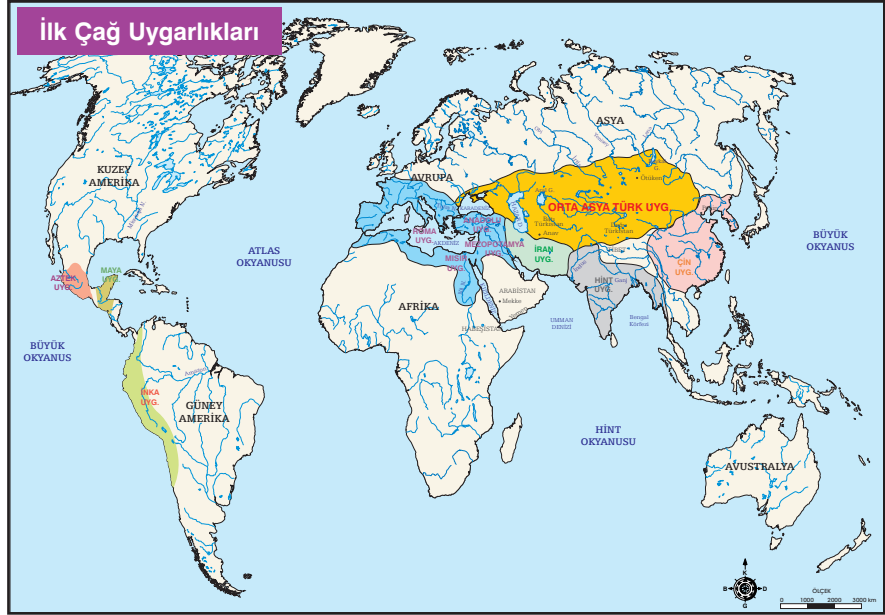
İLK ÇAĞ DEVLET VE TOPLULUKLARI	YAŞADIKLARI BÖLGE	ÖNEMLİ SİYASET, BİLİM VE KÜLTÜR İNSANLARI	ÖNEMLİ ESERLERİ	ÖNEMLİ ÖZELLİKLERİ
MISIRLILAR	Mısır	– Menes (Kral) – II. Ramses (Kral)	– Piramitler – Labirentler – Tapınaklar – Hiyeroglif yazısı – Papirüs kağıdı – Mumyacılık – Güneş takvimi – Sfenksler	– Firavun adı verilen Tanrı - krallar tarafından yönetilmişlerdir. – Hiyeroglif yazısını kullanmışlar, yazılarını papirüs bitkisinden yapılan kağıtlara yazmışlardır. – Ahiret inancından dolayı ölüleri mumyalayarak gömmüşlerdir. Mumyalama tekniği sayesinde tıp ve eczacılık alanında gelişmişlerdir. – Firavunlar için piramit, halk için labirent adı verilen mezarlar yapmışlar ve bu mezarlara ölülerini eşyalarıyla gömmüşlerdir. (En önemli piramitleri Keops, Kefren ve Mikerinos'tur.) – Matematikte ondalık sistemini bulmuşlar, ilk defa dört işlemi kullanmışlar, pi sayısını bugünkü değerine yakın hesaplamışlardır. – Astronomi alanında gelişmişler, Güneş esaslı takvimi yapmışlardır. Bu takvim başka uluslar tarafından geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir.
MEDLER	İran			
PERSLER	İran	– II. Kiroş (Kral)	– Ateşgedeler – Kaya mezarları – Persepolis Sarayı – Kral Yolu	– Sınırsız yetkilere sahip hükümdarlar tarafından yönetilmişlerdir. – Ülkeyi satraplık adı verilen eyaletlere ayırmışlar ve başlarına merkezden satrap adı verilen yöneticiler atamışlardır. – Çok tanrılı bir din olan Zerdüştüğe ve bu dinin bir benzeri olan Mecusiliğe inanmışlar, ateşgede adı verilen tapınaklar inşa etmişlerdir. – Düzenli bir posta örgütü kurmuşlardır. – Sanatta Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Yunan sanatının etkisiyle "Pers Üslubu"nu oluşturmuşlardır. – Makedonya Kralı Büyük İskender'e İssos Savaşı'nda yenilmeleri sonucu yıkılmışlardır.
İBRANİLER	Doğu Akdeniz	– Hz. Davut – Hz. Süleyman	– Mescid-i Aksa – Hz. Süleyman Mabedi – Ağlama Duvarı	– Kudüs merkezli bir krallık kurmuşlar; Hz. Davut ve onun oğlu Hz. Süleyman zamanında en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. – İlk Çağ uygarlıkları içinde ilk tek tanrılı dine inanan topluluktur. – Museviliğe inanan İbraniler zamanla Filistin topraklarından sürülmüşler ve farklı pek çok devletin egemenliğinde yaşamışlardır. Buna rağmen milli benliklerini günümüze kadar korumayı başarmışlardır. – İbranilerin kutsal kitabı olan Tevrat, Hz. Musa'ya gönderilmiştir.
FENİKELİLER	Doğu Akdeniz		– Alfabe – Cam – Boya	– Ticaretle uğraşmışlar, Akdeniz kıyılarında ticari koloniler kurmuşlardır. Bu koloniler aracılığıyla doğu ülkeleriyle Akdeniz ülkeleri arasında kültürel etkileşim sağlamışlardır. En önemli kolonileri, Afrika'daki Kartaca'dır. – 22 harften meydana gelen Fenike alfabesini oluşturmuşlardır. Bu alfabaya, Yunanlıların ve Romalıların yeni harfler eklemesiyle bugünkü Latin alfabesi oluşmuştur.
GİRİT	Ege		Knossos Sarayı	
MİKEN (AKA)	Ege (Mora Yarımadası)		Miken Şatosu	– Çanakkale Boğazı'na sahip olmak için Truvalılarla savaştılar. (Boğazlar için yapılan ilk savaştır.) Homeros'un İlyada ve Odisea Destanı bu savaşı konu alır.
ESKİ YUNAN	Ege	– Dragon – Solon – Klistenes – Sokrates (Filozof) – Platon (Filozof) – Aristoteles (Filozof)	– Dragon, Solon ve Klistenes Kanunları – Zeus Heykeli – Athena Tapınağı	– Polis adı verilen şehir devletleri kurdular. (En önemli şehir devletleri Atina ve İsparta'dır.) – Sosyal sınıflar arası mücadeleler sonucunda hukuk gelişmiştir. Dragon Kanunları, Klistenes Kanunları ve Solon Kanunları ile sosyal sınıflar arası farklılıklar azaltılmış, demokrasi anlayışı gelişmiştir. – Çok tanrılı bir dine inanan Yunanlılarda, tanrılar insan şeklinde ve ölümsüz olarak düşünülmüş; bu düşünce onları, tanrıların heykellerini yapmaya yöneltmiştir. (Baş tanrı Zeus'tur.) – Yunanlılarda dini inançlardan dolayı heykel ve tapınak mimarisi gelişmiştir. – Tanrılar adına yapılan şenlikler, Olimpiyat oyunlarının doğmasını sağlamıştır. – Yunanlılar tarih, tıp, matematik, astronomi ve felsefe alanında gelişmişlerdir. Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristoteles ilk Yunan filozoflarıdır.
HELEN UYGARLIĞI	Makedonya	– Büyük İskender (Kral) – Arşimet (Bilim adamı) – Batlamyus (Bilim adamı)	– Asklepon Sağlık Merkezi (Bergama) – Zeus Tapınağı (Bergama) – İskenderiye Feneri – Rodos Heykeli	– Makedonya Kralı Büyük İskender, Asya Seferi sonucu Hindistan'ı ve Mısır'ı da içine alan büyük bir imparatorluk kurmuştur. Bu dönemde, Yunan kültürünün Asya kültürü ile kaynaşması sonucu Helenistik kültür ortaya çıkmıştır. – Büyük İskender'in kurduğu Bergama, Antakya ve İskenderiye gibi şehirler zamanla önemli kültür ve ticaret merkezleri haline gelmiştir. – İskenderiye'de ve Bergama'da büyük kütüphaneler kurmuşlardır. Bergamalılar papirüs kağıdına alternatif parşömen kağıdını yaparak ilk kitapları (Kolets) oluşturmuşlardır. – Büyük İskender'in kurduğu imparatorluk onun ölümünden sonra parçalanmıştır. Bu parçalanma sonucunda Anadolu da Pontus, Kapadokya, Bitinya ve Bergama Krallıkları ortaya çıkmıştır. – ! Bergamalılar, uygarlık alanında oldukça gelişmişlerdir. Yaptıkları kütüphaneler, sağlık merkezleri, tapınaklar ve ürettikleri parşömen kağıdı ile Anadolu uygarlığına önemli katkıda bulunmuşlardır.

İLK ÇAĞ ÇEVRE UYGARLIKLARI

İLK ÇAĞ DEVLET VE TOPLULUKLARI	YAŞADIKLARI BÖLGE	ÖNEMLİ SİYASET, BİLİM VE KÜLTÜR İNSANLARI	ÖNEMLİ ESERLERİ	ÖNEMLİ ÖZELLİKLERİ
ROMA UYGARLIĞI	Avrupa Anadolu Mezopotamya Mısır	– Jull Caesar (Sezar) – Oktavianus – Brütüs – Justinyen	– Augustus – Mabeti – Ayasofya – Aya İrini – Sergios ve Baküs – Efes Meryem Ana Kilisesi – Binbirdirek ve Yerebatan Sarnıçları – Çemberlitaş ve Dikilitaş – İstanbul Surları – Hora Kilisesi (Karye Camisi) – Bozdoğan (Valens) Su Kemer – Roma Hamamı – Latin Alfabesi – Julyen / Miladi Takvim	– MÖ 510 yılına kadar krallıkla yönetilmiştir. Kral ihtiyar meclisi tarafından teklif edilmiş, halk meclisi tarafından seçilmiş ve Senatoya karşı sorumlu tutulmuştur. – MÖ 510 yılında krallık yönetimine son verilerek Cumhuriyet Dönemine geçilmiştir. Bu dönemde ülke bir yıllık süreyle göreve getirilen ve konsül adı verilen iki kişi tarafından yönetilmiştir. Konsüller birbirlerine ve senatoya karşı sorumlu tutulmuştur. – Cumhuriyet Döneminde, Roma genişleyerek Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'ı içine alan büyük bir imparatorluk haline gelmiştir. – Roma toplumu patriciler, plepler ve köleler olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır. Patriciler soylular olup geniş yetkilere sahipti. Roma'ya sonradan gelip yerleşen Pleplerin ise herhangi bir siyasi hakkı yoktu. Köleler ise Roma'nın işgali altındaki yerlerden getirilmiş, alınıp satılabilen, efendisinin emrindeki kişilerdi. – Patriciler ile Plepler arasında uzun süren çatışmalar sonucu "On iki Levha Kanunları" yapılmış, bu kanunlarla sınıflar arası farklılıklar önemli ölçüde giderilmiştir. Bu süreç sonucu oluşan Roma hukuku, günümüz Batı hukukunun temellerini oluşturmuştur. – Sınıf çatışmaları ve dış saldırılar sonucu Roma zayıflamıştır. Roma'nın zayıflamasından yararlanan Jull Sezar, yönetimi ele geçirmiş ve kendisini senatoya diktatör seçirmiştir. Böylelikle Roma'da Cumhuriyet Dönemi sona ermiştir. Sezar'ın bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine başlayan iç karışıklıklara Oktavianus son vermiştir. Augustus unvanı verilen Oktavianus ile beraber "İmparatorluk Dönemi" başlamıştır (MÖ 27). – Çok tanrılı bir dine inanılan Roma'da, Hristiyanlık 313'te Milano Fermanı ile serbest bırakılmış, 381'de de devletin resmi dini haline gelmiştir. – Romalılar döneminde mimari, edebiyat, tiyatro ve tarih yazıcılığı oldukça gelişmiştir. Kemer ve kubbe tekniğini geliştiren Romalılar, bu teknikle egemen oldukları bölgelerde pek çok mimari eser yapmışlardır. Bu mimari eserlerin başlıcaları katedraller, kiliseler, amfi tiyatrolar, hipodromlar, su sarnıçları, su kemerleri ve hamamlardır. – III. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu iç karışıklıklar, dış saldırılar ve Kavimler Göçü yüzünden zayıflamış ve ikiye bölünmüştür. Bu bölünme sonucu başkenti Roma olan Batı Roma İmparatorluğu ile başkenti İstanbul olan Doğu Roma İmparatorluğu kurulmuştur. 476 yılında Kuzeyden gelen barbar kavimlerin saldırıları sonucu Batı Roma İmparatorluğu, 1453'te ise Osmanlı Devleti tarafından Doğu Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. – Batı Roma'da Latin kültürü gelişirken Doğu Roma (Bizans)'da Grek kültürü gelişmiş ve Ortodoksluk resmi din haline almıştır. – Bizans, en parlak dönemini Justinyen Döneminde (527 - 565) yaşamıştır. Dünyanın en önemli mimari eserlerinden biri kabul edilen Ayasofya Kilisesi'ni de Justinyen yaptırmıştır.
HİNT UYGARLIĞI	Hindistan		– Budist mabetleri	– Racalık adı verilen küçük prenslikler tarafından yönetilmişlerdir. – Meslekleri babadan oğula geçen ve aynı geleneklere bağlı bulunan çeşitli sosyal sınıflardan oluşan Kast sistemini uygulamışlardır. Her türlü haktan yoksun ve ağır işlerde çalıştırılan par-yalar kast dışı tutulmuştur. – En ayrıcalıklı sınıfı din adamlarının (Brahmanların) oluşturduğu Kast sisteminde, her üye kendi kastından evlenmiş ve kast dışı sosyal ilişkiler yasaklanmıştır. – Hinduizm, Brahmanizm, Taoizm, Konfüçyüsçülük ve Maniheizm dinlerine inanmışlardır.
ÇİN UYGARLIĞI	Çin		– Çin Seddi – Budist tapınakları – Barut, kâğıt, matbaa ve pusula – İpekli dokumalar – Seramikler	– Çeşitli hanedanlar tarafından monarşik bir anlayışla yönetilmişler, zamanla imparatorluk haline gelmişlerdir. – "Tanrının oğlu" unvanını taşıyan imparatorların kutsal olduğuna inanmışlardır. – Budizm, Taoizm, Maniheizm ve Konfüçyüsçülük dinlerine inanmışlardır. – İpek, porselen ve kumaş üretimi yapmışlar, İpek Yolu aracılığıyla Çin'den Roma'ya kadar olan bölgede ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. – Budizm inancının etkisiyle resim, heykelticilik ve mimari gelişmiştir. – Mürekkep, kâğıt, matbaa, barut ve pusulayı bularak dünyada birçok gelişmeye öncülük etmişlerdir. – Türklerle siyasi ve askeri mücadele içinde olmuşlar; kendilerini korumak için Çin Seddi'ni yapmışlardır.

İLK ÇAĞ UYGARLIKLARINA AİT ÖNEMLİ GELİŞMELER

İlk çivi yazısını bulan topluluk	SÜMERLER
İlk resim yazısını bulan topluluk	MISIRLILAR
İlk alfabeyi bulan topluluk	FENİKELİLER
İlk Ay esaslı takvimi bulan topluluk	SÜMERLER
İlk Güneş esaslı takvimi bulan topluluk	MISIRLILAR
İlk imparatorluğu kuran topluluk	AKADLAR
İlk demokrasi uygulamalarını başlatan topluluk	YUNANLILAR
İlk düzenli orduyu kuran topluluk	AKADLAR
İlk onluk sistemi uygulayan topluluk	HUNLAR
İlk yazılı hukuk kurallarını oluşturan topluluk	SÜMERLER
İlk medeni hukuk kurallarını oluşturan topluluk	HİTİTLER
İlk yazılı antlaşmayı yapan topluluk	HİTİTLER MISIRLILAR
İlk tarafsız tarih yazıcılığını başlatan topluluk	HİTİTLER
İlk parayı bulan topluluk	LİDYALILAR
İlk olimpiyatları başlatan topluluk	YUNANLILAR
İlk tek tanrılı dine inanan devlet	İBRANİLER
İlk mürekkep, kağıt, barut, pusula ve matbaayı kullanan topluluk	ÇİNLİLER
İlk kütüphaneyi kuran topluluk	ASURLULAR

ÇATALHÖYÜK

Konya'nın Çumra ilçesinde bulunan Çatalhöyük günümüzden 9 bin yıl önce iskân edilmiş çok geniş bir Neolitik ve Kalkolitik Çağ yerleşim yeridir. Çatalhöyük'ün diğer Neolitik yerleşimlerinden temel farkı bir köy yerleşimini aşmış kentleşme evresini yaşamakta olmasıdır. Dünyanın en eski yerleşimlerinden biri olan bu bölge halkı ilk tarımcı topluluklardan biri olarak kabul edilir. Bu özellikleri bakımından Çatalhöyük UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.

GÖBEKLİTEPE

Göbeklitepe Höyüğü, Şanlıurfa'da bir tepe üzerine kurulu Neolitik dönemden kalma, dünyanın bilinen en eski dini yapılar topluluğudur. Bölgenin önemi ise gün yüzüne çıkarılan en büyük tapınma alanını barındırmasıdır.

Göbeklitepe, arkeoloji dünyasının en büyük keşiflerinden biridir. Çünkü daha şehir hayatına geçmemiş olduğu düşünülen avcı-toplayıcı toplumların tapınak inşa etmiş olduğunu gösteren ilk örnektir. Göbeklitepe UNESCO tarafından Dünya Mirası Listesi'ne alınmıştır.

ALACAHÖYÜK

Çorum'un Alaca ilçesinde bulunan Alacahöyük'te dört ayrı kültür evresinden kalma 14 yerleşim ya da yapı katı saptanmıştır. Önemli Hitit merkezlerinden biri olan bu höyük Anadolu'nun Tarih Öncesi Dönemini aydınlatması bakımından önemlidir.

EFES

İzmir İli Selçuk İlçesi sınırları içindeki antik Efes kenti, Antik Çağ'ın en önemli merkezlerinden biridir.

Efes, MÖ 4. bine kadar giden tarihi boyunca uygarlık, bilim, kültür ve sanat alanlarında her zaman önemli rol oynamıştır.

Doğu ile Batı (Asya ve Avrupa) arasında bir kapı durumunda olan Efes önemli bir liman kenti idi. Bu konumu, Efes'in çağının en önemli politik ve ticaret merkezi olarak gelişmesini ve Roma Devrinde, Asya eyaletinin başkenti olmasını sağlamıştır.

Efes, Antik Çağ'daki önemini yalnızca büyük bir ticaret merkezi olarak gelişmesine ve başkent oluşuna borçlu değildir. Anadolu'nun eski ana tanrıça (Kybele) geleneğine dayalı Artemis kültürünün en büyük tapınağı da Efes'te yer alıyordu. Artemis Tapınağı dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilir.

TRUVA

Çanakkale ili sınırları içinde Antik İda Dağı eteklerinde yer alan Truva antik kenti, Homeros tarafından yazıldığı sanılan iki manzum destandan biri olan İlyada'da bahsi geçen Truva Savaşı'nın gerçekleştiği antik kenttir.

Truva antik kenti, Athena Tapınağı ile özdeşleşmiştir. Pers egemenliği sırasında İmparator I. Serhas çıktığı Yunanistan seferinde, Çanakkale Boğazı'nı geçmeden önce kente gelerek bu tapınağa kurban sunduğu, aynı şekilde Büyük İskender'in de Perslere karşı giriştiği mücadele sırasında kenti ziyaret ettiği ve zırhını Athena Tapınağı'na bağışladığı döneme ait kaynaklarda belirtilir.

BELKIS / ZEUGMA

Gaziantep ili, Nizip ilçesi sınırları içindeki Zeugma antik kenti, Fırat Irmağı kıyısında yer almaktadır. Tarih öncesi çağlardan beri kesintisiz iskân gösteren bu yerleşimin önemi, Fırat Irmağı'nın en kolay geçit verdiği iki noktadan birisinde olmasıdır. "Zeugma" adı da "köprübaşı" veya "geçit yeri" gibi anlamlar taşımaktadır. Yaklaşık 20 bin dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş olan bu antik kentin 1/3'ü, Birecik Barajı göl alanı içinde kalmıştır.

Kent, Hellenistik Dönemin önemli bir ticaret merkezidir. Bölgenin Roma İmparatorluğu egemenliğine girmesinden sonra, burada "IV. Lejyon" olarak adlandırılan askeri garnizonun yerleşmesi ile kentin önemi artmıştır. Önemli ticaret yollarının üzerinde olan Zeugma'da ticaretin ilerlemesiyle sanatsal etkinlikler artmış ve kültürel bir gelişme sağlanmıştır.

A. TOPLUM

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- **Eski (Yontma) Taş Devri'nin** büyük bir bölümü buzullar altında geçtiği için insanlar avcılık ve toplayıcılık yaparak geçinmişlerdir. Buna bağlı olarak göçebe bir hayat sürmüşler; genellikle mağaralarda ve ağaç kovuklarında yaşamışlardır. Bu avcı-toplayıcı hayat ve geçim tarzı, insan topluluklarına ilk birlikte yaşama pratiğini kazandırmıştır.
- **Yontma Taş Devri'nin** sonlarına doğru buzullar erimeye başlamış ve ateş denetim altına alınmıştır.
  - **Konya Akşehir Dursunlu fosil yatakları, Anadolu'da insan varlığına ilişkin kalıntıların ele geçirildiği en eski buluntu yeridir.**
  - **İstanbul Yarımburgaz Mağarası'na günümüzden 270 bin-390 bin yıl önce ilk insanların yerleştiği tespit edilmiştir.**
  - **Antalya Karain Mağarası, Anadolu'da insana dair en eski kemik kalıntılarını barındıran yerdir.**
- **Yeni (Cilalı) Taş Devri'nde** havaların ısınmasıyla akarsu ve göl kenarlarında yerleşim başlamış, ilk köyler kurulmuştur. Yerleşik yaşamla beraber tarım başlamış, bitki liflerinden ilk elbiseler yapılmış, hayvanlar evcilleştirilmeye başlanmış, takasa dayalı ticari faaliyetler ortaya çıkmış ve özel mülkiyet anlayışı doğmuştur. Özel mülkiyet anlayışı ve iş gücüne duyulan ihtiyaç köleliğin başlamasına neden olmuştur.
- **Göbeklitepe, Çatalhöyük ve Çayönü yerleşik hayata ve medeniyete dair bilinen en eski yerleşim yerleridir.**
  - **Çayönü; Türkiye ve Güneydoğu Avrupa'da tarımsal üretimle ilgili en eski yerleşim yeridir.**
  - **Çatalhöyük; insanlık tarihinin ilk şehir yerleşmesidir.**
  - **Göbeklitepe; insanlık tarihinin en eski tapınak alanıdır.**
- İnsanlığın bu ilk döneminde nüfus artışıyla birlikte mağaralar yerini, belli bir kısmı toprağa gömülü ve yuvarlak planlı kulübe şeklindeki barınaklara bırakmıştır. Önceleri sadece barınak olarak kullanılan bu kulübeler, zamanla yapılar topluluğuna dönüşmüştür. Bu dönemde, bir ön giriş ile gerisinde dikdörtgen bir salondan oluşan "megaron" tipi evler ortaya çıkmıştır.
- **Maden Devri'nde** insanların, madenden aletler yapmaya başlamasıyla doğaya olan hükümranlılığı artmıştır. Bu devirde gelişen toplumsal, tarımsal ve ticari faaliyetlerin sonucunda köylerin yanında kentler de ortaya çıkmıştır.

2. İLK ÇAĞ

- İlk Çağ'ın başlarında insan, tabiata tam hükümrân bir konumda değildi. Nüfus, yaşam koşullarının uygun olduğu yerlerde yoğunlaşmıştır.
- Maden Devri'nde başlayan şehirleşme İlk Çağ'da gelişmiştir. Genellikle mabetlerin etrafında oluşan şehirleşme sonucu şehir devletleri ortaya çıkmıştır.
- Çağın genelinde sınıflı toplum yapısı yaygındır. Sınıflı toplum yapısının zaman içinde derinleşmesinde tarım ekonomisinde istihdam edilen farklı emek türleri (hür köylü, toprağa bağlı köylü, serf ve köle emeği) ile iktidar mücadeleleri etkili olmuştur.
- Tarım ve ticaretle uğraşanlar yerleşik bir yaşam sürerken, hayvancılıkla uğraşanlar genellikle konar-göçer bir yaşam sürmüşlerdir. Konar-göçer ve yerleşik hayat tarzları Erken İlk Çağ'dan itibaren birbirlerini tamamlayan ve coğrafi şartlara bağlı olarak ortaya çıkan hayat tarzlarıdır.
- İlk Çağ'da insan toplulukları; geçim imkânını kaybetme, iklim değişikliği, politik değişiklikler, dini baskılar vb. sebeplerle kitlesel göçler yaşamışlardır. Bu önemli göç hareketlerine; Kavimler Göçü, Ege Göçleri, İç Asya'dan göçler, Filistin'den Yahudi sürgünleri, ilk Hristiyanların Roma baskısından kaçmaları örnek olarak gösterilebilir.

B. EKONOMİ

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- **Eski Taş Devri'nde** temel geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılıktır (Tüketici toplumu).
- **Yeni Taş Devri'nde;** tarım, hayvancılık, seramikçilik ve takasa dayalı ticari faaliyetler başlamıştır (Üretici toplumu).
  - **Çayönü Höyüğü (Diyarbakır) ve Cafer Höyük (Malatya) yerleşiklerinde dünyanın en eski buğday türlerinden birisi olan "Emmer evcil buğdayı" bulunmuştur. Ayrıca MÖ 8.500'lerde Urfa ve Diyarbakır çevresinde buğday tarımının başlamış olması, tahılın ana vatanının Anadolu olduğunu ortaya koymaktadır.**
- **Maden Devri'nde** insanların madenden tarım aletleri yapması tarımsal üretimi artırmış; bu durum sonucunda ticari faaliyetler gelişmiştir. Bu dönemde toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin gelişmesi sonucunda köylerin yanında kentler ortaya çıkmıştır. Kent yaşamı ise sanat ve zanaat faaliyetlerinin gelişimine ortam hazırlamıştır.

2. İLK ÇAĞ

- Üretimin artması ve çeşitlenmesi sonucu ticaret gelişmiştir. Takas yoluyla yapılan ticaret, uluslararası bir nitelik kazanınca, ticarete para kullanma ihtiyacı doğmuş ve bu ihtiyacın sonucunda Lidyalılar tarafından ilk kez para kullanılmaya başlanmıştır. Paranın kullanılması ticareti kolaylaştırmış ve uluslararası ticareti geliştirmiştir.
- Bazı topluluklar (Yunanlılar, Asurlular) uluslararası ticaret yaparak zenginleşmişler, kendi toprakları dışında ticari üsler (koloniler) kurmuşlardır. Bu durum ticaret kadar kültür alışverişini de geliştirmiştir (Kolonizasyon faaliyetleri). İlk Çağ'da Fenike, İyon, Asur gibi medeniyetlerde koloncilik faaliyetleri görülmüştür.
  - **Ülkeleri dışında ele geçirilen toprakları kendilerine bağlayarak, bazen de kendi vatandaşlarını o bölgeye yerleştirerek genellikle ticari faaliyetlerde kullanmak amacıyla oluşturulan idarelere "koloni" denir. Bu kolonilerin, devletin idaresinde aktif olarak kullanılmasına da "koloncilik" denir.**
  - **İlk Çağ'ın başlıca tüccar kavimleri şunlardır: Asurlular, Fenikeliler, Lidyalılar, Soğdular, Yahudiler.**
- Uluslararası ticaretin gelişmesi sonucu önemli ticaret yolları ortaya çıkmıştır. Bu yolların önemlileri şunlardır. Lidya'nın başkenti Sardes'i Pers'in başkenti Sus'a bağlayan Kral Yolu; Çin'i Orta Asya üzerinden Anadolu'ya bağlayan İpek Yolu; Hindistan'ı Mısır'a bağlayan Baharat Yolu ve Sibirya'dan geçen Kürk Yolu'dur.
- Tarımla geçinen toplumlarda kuraklığın, beraberinde kıtlığı getirmesi önemli bir sorundur. Bu bölgelerde "artı ürün" üretmek ve bunları depolamak son derece önemliydi. Artı ürüne sahip olan yerleşim merkezleri avantajlı duruma geçti ve bu durum onlara güç kazandırdı. Ayrıca artı ürün, diğer ihtiyaçların karşılanması için değiş tokuşu geliştirdi ve çiftçilik dışında yeni meslekler ortaya çıkardı. Çiftçi, esnaf, tüccar, din adamı, savaşçı gibi yeni sınıflardan oluşan daha büyük topluluklar şehir toplumunun doğmasını sağladı.

NOT

İlk Çağ'ın Önemli Ticaret Yerleri

- **Agora:** Şehir devletlerinde ticari faaliyetlerin yapıldığı yer olup kent meydanı, çarşı, pazar yeri anlamına gelmektedir.
- **Han:** Kervanların konakladığı, malların depolandığı, atölyelerin bulunduğu ve ticaretin yapıldığı yerlerdir.
- **Arasta:** Aynı esnaf grubuna ait dükkanlardan oluşan pazar yerleridir.
- **Bedesten:** Farklı ürünlerin satıldığı kapalı çarşılardır.
- **Ribat:** Daha çok korunma, savunma ve askerî amaçlı inşa edilen karakollardır. Zamanla işlev değiştirilerek ticari konaklama amacıyla kullanılmaya başlanan ribatlar, daha çok kervansaray olarak işlev görmeye başladılar.
- **Kervansaray:** Kervanların güvenliği ve konaklaması için ana yol kenarında inşa edilen yapılardır. Sosyal işlevlere de sahip olan kervansaraylar, ticaretin güvenliğini ve canlılığını sağlamışlardır.

C. HUKUK

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

İnsanoğlu en eski devirlerden beri topluluklar halinde yaşamaktadır. Toplumsal yaşamı düzenlemek için de hukuk kuralları oluşturulmuştur. Bu kurallarının oluşmasında genellikle şu üç unsur belirleyici olmuştur: Akıl, gelenek(töre) ve dinî öğretiler. Toplumsal yaşamı düzenleyen bu kurallar uzun dönem kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmıştır. İlk Çağ'da yazılı hukuk kuralları oluşacaksa da sözlü hukuk kuralları toplumsal yaşamdaki etkisini çağlar boyu koruyacaktır.

2. İLK ÇAĞ

- Tarih Öncesi Devirlerdeki sözlü hukuk geleneği, İlk Çağ'da yazılı hâle gelmiştir.
- İlk Çağ'ın en önemli yazılı hukuk metinleri şunlardır: Urkagina ve Hammurabi Kanunları, Hitit Hukuku, Solon ve Klistenes Kanunları, On iki Levha Kanunları, Justianus Kanunları ile Kutsal Kitaplardır (Tevrat ve İncil).
  - İlk yazılı hukuk kuralları, "Urkagina Kanunları"dır.
- Sosyal sınıf çatışmaları, hukuk kurallarının gelişmesinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda doğan Roma hukuku (12 Levha Kanunları) bugünkü Avrupa hukukunun temelini oluşturmuştur.
- Bazı toplumlarda (Mısır), kralın sözleri Tanrı buyruğu kabul edilmiş ve yasa olarak uygulanmıştır. Bu tür toplumlarda göçebe yaşam süren toplumlarda (Türkler ve Moğollar) yazılı bir hukuk sistemi uzun yıllar oluşamamıştır.
- Bazı toplumlarda (Babil) sert hukuk kuralları (Hammurabi Kanunları) uygulanırken bazı toplumlarda (Hititler) ise daha insancıl hukuk kuralları uygulanmıştır. Hititlerde medeni kanun ve ceza kanunu büyük gelişme göstermiştir.
- Hukuk sistemlerinin oluşmasında; hükümdar buyrukları, gelenek ve göreneklerin yanında Kutsal kitaplar da her devirde belirleyici olmuştur.

NOT İnsanlığın İlk Dönemleri'nin Önemli Hukuk Metinleri

Urkagina Kanunları: Sümerler tarafından oluşturulmuş ilk hukuki metinlerdir.

Hammurabi Kanunları: Urkagina Kanunlarının geliştirilmiş hali olup sert yaptırımlar (kısasa kısas) içerir.

Hitit Kanunları: İlk medeni hukuk kurallarıdır. Sert yaptırımlar içermez.

On Emir: İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkışlarından sonra Sina Dağı'nda Tanrı tarafından Hz. Musa'ya bildirilen emirlerdir.

Oniki Levha Kanunları: Günümüz Avrupa hukukunun temelini oluşturan kanunlar olup, Roma toplumundaki patrici (soylular) ve pleb (halk) arasındaki sınıf mücadelesi sonucu hazırlanmıştır.

Justinianus Kanunları: 12 Levha Kanunları'nın geliştirilmiş halidir.

Drakon, Solon ve Klistenes Kanunları: Antik Yunan'da hazırlanmış olup, sınıf farklılıklarını azaltmayı amaçlamıştır.

D. ORDU

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- Yontma Taş Devri'nde** savunma ve avlanma amaçlı taştan ve kemikten kesici aletler yapılmıştır.
- Cilalı Taş Devri'nde** yerleşik yaşamın ve özel mülkiyetin gelişmesiyle savunma ihtiyacı artmıştır.
- Maden Devri'nde** madenlerden daha dayanıklı silahlar yapılmıştır. Bu devirde toplumsal hayatın gelişmesi, şehirlerin kurulması rekabeti ve çıkar çatışmalarını da artırmıştır. Bu durum savaşların yaşanmasına yol açmıştır. Bu savaşlar hem silah yapım tekniklerini geliştirmiş hem de savunma tedbirlerini artırmıştır.

2. İLK ÇAĞ

- Ordular genellikle yaya ve atlı askerlerden oluşmuştur.
- Bazı toplumlar (Lidyalılar) savunmalarını tamamen paralı askerler vasıtasıyla yaparken, bazı toplumlar (Türkler) ordularında paralı askerlere yer vermemişlerdir.
- Toplumlar, savunma sorunlarını ordular yanında, surlar yaparak gidermeye çalışmışlardır (En önemli örnek Çin Seddi'dir).
- İlk düzenli orduyu Akadlar kurarken, onluk sisteme dayalı ordu sistemini Hunlar oluşturmuşlardır.
- Hun hükümdarı Mete Han, Makedon Kralı Büyük İskender gibi askeri dehaler; oluşturdukları ordulardaki teşkilat yapısı, teçhizat (başlıca harp aletleri ve silahlar) zenginliği ve doktrin (strateji ve taktikler) derinliği açısından kendilerinden sonraki dönemleri etkilemişlerdir.
- İlk Çağ topluluklarında (Örneğin Sümerler) askerlik genellikle soylulara ait bir meslek kabul edilse de savaş durumunda eli silah tutan her erkek asker sayılırdı. Kralın muhafazlığını yapan bir askerî kadro her zaman vardı ve ihtiyaç hâlinde paralı askerler de orduya alınırdı. Dolayısıyla ordular; ücretli askerlerden, gönüllülerden ve krala ait kentte oturan ve masrafları kral tarafından karşılanan erkeklerden oluşurdu.
- Denize kıyısı olan toplumlarda (Mısırlılar ve Romalılar gibi) kara ordularının yanında, yelkenli ve kürekli savaş gemilerinden oluşan donanmalar da vardı.
- İlk Çağ medeniyetlerinin orduları genel olarak piyade, süvari ve savaş arabalı askerlerden oluşurdu. Bu askerler silah olarak ok, yay, kalkan, mızrak, topuz, balta ve kılıç gibi silahlar kullanırdı. Kuşatmalarda mancınık, kule ve koçbaşları da kullanılmıştır.
- İlk Çağ medeniyetlerinde orduların teçhizatları ve uyguladıkları taktikler hemen hemen aynıdır. Orduları farklı kılan özellikler; savaş meydanındaki hareket yeteneği, saldırı ve savunma gücüdür. Savaşlarda asıl sonuç kent kuşatmalarından ziyade meydan savaşlarında alınmaktaydı. Meydan savaşlarında piyadelerden oluşan birliklerin düşmanın savaş arabalarına direnme gücü, savaşın kazanılmasında etkiliydi.
- Devletler, savaşlarda düşmanlarını alt edebilmek için farklı savaş stratejileri/taktikleri üretmiştir. Bunlardan en meşhuru Türkler tarafından geliştirilen Turan (Bozkurt/Hilal) taktikleridir.

E. BİLİM, KÜLTÜR, SANAT

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- **Eski Taş Devri'nde** tekerlek icat edilmiş ve mağara duvarlarına resimler yapılmıştır (İlk sanatsal faaliyet). Araç-gereçlerin yapımında zamanla obsidyen ve kemikler de kullanılmaya başlanmıştır. Obsidyen olarak adlandırılan doğal volkanik cam, bu araç-gereçler için ideal ham madde olup insanlar bunlardan bıçak, iğne ve olta gibi aletler yapmışlardır. Dönemin özgün buluntuları çakmak taşından yapılmış, mikrolit adı verilen küçük araç gereçlerdir. Bu dönemle ilgili en önemli buluntular; menhir ve dolmen adı verilen mezarlardır.
- **Yeni Taş Devri'nde** taş, kemik ve ağaç yanında topraktan kaplar (seramik) yapılmış; saban, çömlekçi çarkı ve dokuma tezgahı kullanılmaya başlanmıştır.
- İnsanların ilk keşfettikleri ve kullandıkları maden bakırdır (doğada bol bulunduğu ve kolay işlendiği için). Zaman içinde bakır ve kalayın karışımı sonucu daha dayanıklı tunç elde edilmiştir. Madenin insan yaşamına girmesiyle tarımda bereketi simgeleyen madeni heykelticiler yapılmaya başlanmıştır. İnsanoğlu tarafından demirin keşfedilmesi ve demirden aletler yapılmaya başlaması kadim uygarlığın gelişmesinde en önemli dönüm noktalarından biridir.
- Yazının icadından önceki bu döneme hâkim olan sözlü kültür örnekleri mitler, destanlar, kuruluş ve yaratılış efsaneleridir.
- **Demir Devri'nin** sonlarına doğru Sümerler tarafından yazı bulunmuştur. Yazının bulunmasıyla beraber Tarihî Çağların ilki olan İlk Çağ başlamıştır.
  - Her toplumun yazıyı kullanması aynı döneme rastlamamıştır. Yazıyı kullanmaya başlayan toplumlar İlk Çağ'a girerken yazıyı kullanmayanlar Tarih Öncesi dönemi yaşamaya devam etmiştir.
  - Anadolu'da ilk yazılı belgeler, Kayseri Kültepe'de bulunmuştur.

2. İLK ÇAĞ

- İhtiyaçlar, toplumları bilimsel çalışmalara yönlendirmiştir. Örneğin, Mısırlılar vergilerin hesaplanması için matematiği, Nil'in taşma zamanını belirlemek için astronomiyi, sel nedeniyle bozulan arazi sınırlarını ölçmek için geometriyi, mumya yapabilmek için tıbbi ve eczacılığı geliştirmişlerdir.
- Sümerler, tapınaklara (ziggurat) teslim edilen ürünleri kaydetme ihtiyacından dolayı ilk kez yazıyı (çivi yazısı) kullanmışlar; böylelikle Tarihî Çağları başlatmışlardır (MÖ 3500). Yazı her yerde aynı anda kullanılmadığı için toplumların Tarihî Çağlara geçmeleri farklı zamanlarda gerçekleşmiştir. Sümerlerden sonra çivi yazısı Akad, Babil, Asur, Hitit ve Urartu gibi medeniyetler tarafından geliştirilmiştir.
- Alfabeyi ilk kez Fenikeliler kullanmıştır. Bu alfabe daha sonra İyonlar, Yunanlılar ve Romalılar tarafından geliştirilerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum, günümüz uygarlığının oluşmasında toplumlar arası kültür alışverişinin önemli bir rol oynadığını gösterir (Toplumlar arası kültür alışverişi şu yollarla gerçekleşir: Yazı, savaşlar, göçler ve ticaret)
  - **Hiyeroglif yazısı kullanan Mısırlılar yazı aracı olarak papirüs ve fırça gibi araçlar kullanmıştır. Böylece yazının taşınabilirliği kolaylaşmıştır. Mısır yazısı Fenike alfabesinin gelişmesine de model olmuştur. Bu alfabeden Sami, sonrasında da Latin alfabesi geliştirilmiştir.**
- İlk kez Bergama'da hayvan derisinden üretilen parşömenler birleştirilerek kitap hâline getirilmiştir. Çin medeniyeti ise parşömeden daha ucuza mal olan tekstilden yapılan kâğıdı üretmiştir. Talas Savaşı'ndan sonra Müslümanlar, Çinlilerden öğrendikleri kâğıt üretimini yaygınlaştırmıştır.

- Tanrıların gökyüzünde olduğu inancı insanları gökyüzünü inceleme yöneltmiş; bu da astronomi bilimini geliştirmiştir. Astronomi biliminin gelişmesi sonucunda Sümerler tarafından Ay esaslı takvim, Mısırlılar tarafından ise Güneş esaslı takvim oluşturulmuştur. Bu takvimler geliştirilerek günümüze kadar gelmiştir.
- İyonya'da, Hipokrat, Herodot, Homeros, Pisagor ve Tales gibi önemli bilim insanları yetişmiştir. İyonya'nın sahip olduğu zenginlik ve hür düşünce ortamı bilimin gelişmesine ortam hazırlamıştır.
  - **Bilim ve uygarlığın gelişmesinde ihtiyaçlar kadar ekonomik zenginlik, özgür düşünce ortamı ve rekabet de etkilidir.**
- Mısırlılar, Güneş takvimini kullanmışlar, yılı 365 gün olarak hesaplamışlar ve günümüzde kullanılan takvimin temellerini atmışlardır. Ayrıca bir günü 24 saate bölmüşlerdir. Hint medeniyetinde matematikçiler sıfırı ilk defa kullanmıştır. Fakat sıfırı sayı olarak kabul etmemişlerdir. Sayı sistemindeki bu erken tarihli gelişme, aritmetiğin gelişim hızını etkilemiştir.
- Çinliler tarafından bulunan matbaa, barut, pusula gibi teknik buluşlar, Türkler tarafından Orta Çağ'da öğrenilmiş; Talas Savaşı'ndan sonra ise Müslümanlar tarafından geliştirilmiştir. Bu buluşlar, Haçlı Seferleri sonucu Avrupalılar tarafından öğrenilmiştir.
- Savunma ihtiyacından dolayı askeri, dini ihtiyaçlardan dolayı tapınak ve mezar mimarisi (piramitler ve labirentler) gelişmiştir. Mimarinin gelişmesi, geometri bilgisinin daha da gelişmesine sebep olmuştur.

F. DİN

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren hayatın kaynağı, manası ve sonu gibi konular inanç sistemleri (din, felsefe, mitoloji) tarafından açıklanmaya ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.
- İnsan topluluklarının yeryüzü serüveninde Hz. Adem'le başlayan evrensel tek tanrı inancı zaman içinde yerleşip sadece tek bir topluluğa ait (İlk Çağ'da Museviliğin İsrailoğulları tarafından yerleştirilmesi gibi) veya somutlaştırılarak çok tanrılı hâle (İlk Çağ'da Yunanlılar, Hititler, Sümerler, Mısırlılarda olduğu gibi) getirilmiştir.
- Kadim Dünya uygarlıklarında ortak inanç ve dinler, insanların topluluk olarak yaşamasını sağlayan birleştirici bir unsur olmuştur. İnsan topluluklarının yerleşik hayata geçişinde, şehirler kurmasında, şehirlerin fiziki dokusu ve sosyal hayatında din, din adamları ve mabetler başat rol oynamıştır. Bunun en güzel örneği Göbeklitepe'dir.

2. İLK ÇAĞ

- Çağın genelinde çok tanrılı (politeizm) dinler görülmüştür. Bu dinlerin bir kısmında ahiret inancı varken bir kısmında yoktur. Ölülerin mezara eşyalarıyla gömülmesi ve mumyalanması ahiret inancına kanıt gösterilebilir.
- Çok tanrılı dinlerin dışında Uzak Doğu'da Budizm ve Konfüçyanizm; Orta Asya'da Şamanizm, Maniheizm ve Göktanrı inancı, Hindistan'da Hinduizm ve Brahmanizm; İran'da Zerdüşlük ve Mecusilik; Orta Doğu, Afrika'nın bir bölümü, Ön Asya ve Avrupa'da ise Hristiyanlık ve Yahudilik yaygınlaşmıştır.
- İlk Çağ'ın başlarında Orta Doğu'da Hz. Musa'nın tebliğ ettiği Musevilik, İbraniler (İsrailoğulları) arasında yaygınlaşmıştır. İlk Çağ'ın sonlarında ise aynı bölgede Hz. İsa'nın tebliğ ettiği Hristiyanlık yayılmıştır. Pagan Roma İmparatorluğu Yahudileri bölgelerinden sürmüş, Hristiyanlığı ise ilk dönemlerinde yasaklamıştır. Roma İmparatorluğu'nda 313 Milano Fermanı ile serbestleşen Hristiyanlık kısa sürede geniş alanlara yayılmıştır.

G. YÖNETİM

1. TARİH ÖNCESİ DEVİRLER

- **Eski Taş ve Yeni Taş Devri'nde** insanlar kabileler şeklinde yaşamışlar ve kabile organizasyonları kurmuşlardır.
- **Yontma Taş Devri'nin** sonlarına doğru hayat standartları biraz daha iyileşen bu yerleşimler, zamanla büyüyerek kabile konfederasyonlarını oluşturmuştur.
  - **Kabile, aynı atadan gelen ve birbirine kan bağıyla bağlı bulunan büyük insan topluluğuna verilen isimdir. Kabilelerin biraraya gelmesiyle oluşan siyasi yapıya ise "Kabile Konfederasyonu" denir.**
- **Maden Devri'nde** bu kabile konfederasyonlarının yanında şehir devletleri (site/polis/nom) ortaya çıkmıştır.
  - **Coğrafya veya iklimin hayat tarzlarını şekillendirmesiyle köyler ve kabile konfederasyonları zamanla şehir devletlerini oluşturmuştur. İlk Çağ medeniyet alanlarına bakıldığında Mısır'da "nom", Sümerlerde "site", İyon ve Dorlarda "polis" adı verilen şehir devletleri kurulmuştur.**
- Kabile organizasyonları, genellikle kabile şefleri/reisleri tarafından yönetilmiştir. Şehir devletlerinin yönetimi ise zaman ve coğrafyaya göre farklılık göstermiştir. Bu bağlamda şehir devletleri kabile şefleri/reisleri dışında doğuştan soylu bir kral (aristokratik monark) veya atanmış/seçilmiş bir kral (ilkel demokrasi) tarafından da yönetilmiştir.
- Kabile organizasyonları ve şehir devletleri arasında zaman içinde başlayan ekonomik ve siyasi rekabet savaşların yaşanmasına yol açmıştır. Toplumlar kendi çıkarlarını diğer toplumlara karşı koruyabilmek için madenden savaş aletleri yapmışlar; şehirlerinin etrafını kale ve surlarla çevirmişlerdir.

2. İLK ÇAĞ

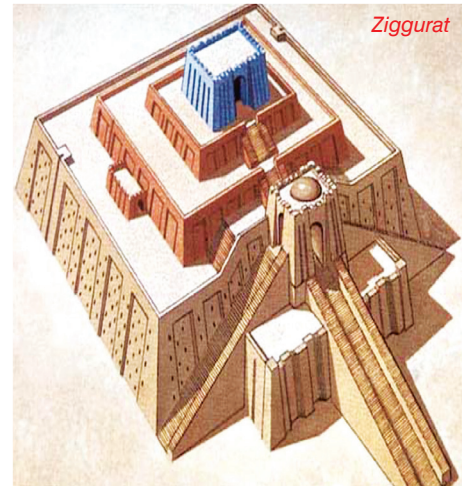
- Erken İlk Çağ'da kabile konfederasyonları ve şehir devletleri yaygın örgütlenme şekliydi. Zamanla kabile konfederasyonlarının ve şehir devletlerinin birleşmesi ile krallıklar ortaya çıkmıştır. Bu krallıklar, ilk dönemlerde federatif bir nitelikte iken zamanla merkezîyetçi bir yapıya kavuşmuşlardır. Çağın sonlarına doğru ise imparatorluklar kurulmaya başlamıştır.
  - **Çağın büyük bir bölümüne damgasını vuran Roma İmparatorluğu'dur.**
- Bu yönetim organizasyonları genellikle monarşi (krallık) ile yönetiliyordu. Bazı toplumlarda (Mısırlılar gibi) krallar Tanrı olarak kabul edilmiş (Tanrı - kral anlayışı); bazı toplumlarda (Sümerler gibi) ise din adamı olarak kabul edilmiştir (Rahip - kral anlayışı). Bu durum, laik bir anlayışın bulunmadığını, dolayısıyla teokratik bir yönetim şeklinin uygulandığını gösterir.
  - **İlk Çağ'da yaşayan medeniyetlerin çoğu monarşiyle yönetiliyordu. Yönetim anlayışlarında krallar güçlerini dinden almaktaydı. Yani güçlerinin meşruiyet kaynağı tanrısalı. Bunun yanında yöneticilerde soy kavramı da önemliydi. Örneğin Türklerde Oğuz soyundan olmak devlet kurmak için önemliydi. Çünkü Türkler, "Kut" yetkisinin (tanrısal yönetme yetkisi) genellikle Oğuzlarda olduğuna inanıyordu.**
- Roma, Yunan ve İyon uygarlıklarında ilkel anlamda demokrasi/cumhuriyet yönetimi görülmüştür. Bu yönetimlerden bazılarında aristokratlar (soylular) yönetimde etkili iken, bazılarında yetkilendirilmiş ve tam yetkiyle donatılmış kişiler(tiran) etkili olmuştur.
- Bazı toplumların (Hititler, Persler) feodal beylikleri ortadan kaldırarak yerlerine merkezden valiler atamaları, merkezi yönetimi güçlendirme amacına yöneliktir. Bir devletin, merkezden vali ve yöneticiler ataya-

rak ülkeyi yönetmesi, merkezîyetçi anlayışın güçlü olduğunu kanıtlar.

- **Antik medeniyetlerdeki kabileler veya şehir devletlerinin başlarında, kral veya feodal yöneticiler vardı. Bu yöneticiler merkezdeki büyük krala bağlıydı. Büyük kral güçlü ve dirayetli bir kişiye merkezî bir devlet yapısı oluşur, güçsüzse kabileler merkezden bağımsız hareket edebilirdi. İlk Çağ'da bazı güçlü krallar kendi ülkeleri dışındaki yerleri ele geçirmiş, farklı milletleri yönetimi altına almış ve böylelikle imparatorluklar ortaya çıkmıştır.**
- **Geniş sınırlara sahip çok uluslu devletlere, "imparatorluk" denir.**
- Bazı toplumlarda (Hititler ve Türkler) hükümdar eşleri de yönetimde söz sahibiydi. Hititlerde "Tavananna" adı verilen kraliçelerin, Türklerde ise "Hatun" adı verilen hakan eşlerinin elçi kabullerinde bulunabilmesi, hükümdar savaşa gittiğinde ülkeyi yönetebilmesi buna kanıttır.
- İlk Çağ'da yaşamış olan bazı imparatorluklar ele geçirdikleri yerlerdeki kişileri ve kültürleri dışlamayıp oradaki insanları devlet sistemi içinde kullanmış ve onlardan faydalanmıştır. Kuşatıcı imparatorluklar olarak tanımlanabilen bu imparatorluklara, Hititler örnek verilebilir. Ancak İlk Çağ'da ele geçirdikleri topraklarla kültürel etkileşimde bulunmak veya insanlarından faydalanmak yerine o bölgelerin zenginliklerini yağmalamaya çalışan imparatorluklar da yaşamıştır. Kuşatıcı olmayan bu imparatorluklara ise Yeni Asur, Yeni Babil imparatorlukları örnek verilebilir.

Mısır Piramiti

Ziggurat

DEVLET BİÇİMLERİ

A Egemenliğin kaynağına göre devlet türleri

- ➔ **Mutlakiyet (Mutlak Monarşi):** Egemenlik hakkının tek kişiye ait olduğu yönetim şeklidir. Egemenlik hakkını kullanan kişiye eski Türkler hakan, kağan, han; Türk-İslam devletleri sultan, hükümdar, hünkâr, padişah; İranlılar şah; Ruslar çar; Avrupalılar ise kral ve imparator gibi unvanlar vermişlerdir.
- ➔ **Meşrutiyet (Meşruti Monarşi):** Tek kişinin egemenlik hakkının bir meclis ile sınırlandırıldığı yönetim şeklidir.
- ➔ **Cumhuriyet:** Egemenlik hakkının doğrudan doğruya halkta olduğu yönetim şeklidir. Halk yönetime seçimler yoluyla katılır.

B Egemenliğin kullanış şekline göre devlet türleri

- ➔ **Demokratik Devlet:** Yasama, yürütme, yargı güçlerinin halkın elinde olduğu ve bireysel özgürlüklerin devlet koruması altında bulunduğu yönetim şeklidir.
- ➔ **Doğrudan Demokrasi:** Halkın ülkeyi ilgilendiren her konuda doğrudan kararlara katılmasıyla oluşan yönetim biçimidir. Demokrasinin en ideal biçimidir. İlk Çağ Yunan şehir devletlerinde uygulanmış; fakat günümüzde uygulama imkanı kalmamıştır.
- ➔ **Yarı Doğrudan Demokrasi:** Parlatentonun yanı sıra ülkeyi ilgilendiren önemli konularda referandum, plebisit gibi araçlarla halka oyuna sık sık başvurulduğu yönetim şeklidir. Plebisit, birden çok konuda ve çok seçeneekli olarak halkın görüşüne başvurulmasıdır. Referandum ise belli bir konuda evet-hayır biçiminde halkın görüşünü belirtmesidir.
- ➔ **Temsili Demokrasi:** Halkın belli bir süre için tüm yetkilerini temsilcilerine (milletvekillerine) devretmesiyle oluşan yönetim şeklidir. Bu süre içerisinde parlamento halk adına devlet işlerini yürütür. (Günümüzde Türkiye'de uygulanan demokrasi şeklidir.)
- ➔ **Sosyal Devlet:** Halkın eğitim, sağlık, konut ve sosyal güvenlik ihtiyaçlarının karşılanmasını görev kabul eden yönetim şeklidir.
- ➔ **Totaliter Devlet:** Baskıcı yönetim şeklidir. Diktatörlük.
- ➔ **Oligarşik Devlet:** Bir zümre egemenliğine dayalı yönetim şeklidir.
- ➔ **Otokratik Devlet:** Yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin bir kişi ya da zümrenin elinde olduğu yönetim şeklidir.

C Devlet - din ilişkisine göre devlet türleri

- ➔ **Laik Devlet:** Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı yürütüldüğü yönetim şeklidir.
- ➔ **Teokratik Devlet:** Devlet yönetiminde dini kuralların etkili olduğu ve hukuk dine dayandığı yönetim şeklidir.

D Ekonomik yapısına göre devlet türleri

- ➔ **Kapitalist (Liberal) Devlet:** Serbest yaşama koşullarında kâr esasına dayanan, siyasi hak ve özgürlüklerin güvence altına alındığı, üretim araçlarında özel mülkiyetin esas olduğu devlet biçimidir.
- ➔ **Sosyalist Devlet:** Ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından düzenlendiği, üretimin toplumsal ihtiyaçlara göre gerçekleştirildiği, üretim araçlarında devlet mülkiyetinin esas olduğu devlet biçimidir.
- ➔ **Karma Ekonomi:** Devlet ve özel sektörün aynı anda ekonomide yer aldığı yönetim şeklidir.

E Örgütlenme şekline göre devlet türleri

- ➔ **Üniter Devlet:** Ülkenin her yerinin tek siyasi otoriteye bağlı olduğu ve ülkenin her yerinde aynı kuralların geçerli olduğu yönetim şeklidir.
- ➔ **Federal Devlet:** Her birinde farklı yasaların uygulandığı birden fazla devletin / eyaletin tek bir devlet çatısı altında örgütlendiği yönetim şeklidir. Her federatif devlet iç işlerinde serbest, dış işlerinde merkeze bağlıdır.
- ➔ **Şehir Devleti:** Her şehrin iç işlerinde ve dış işlerinde serbest hareket ettiği yönetim şeklidir.
- ➔ **Ulus - Devlet:** Tek dil, tek bayrak ve tek vatan temelinde örgütlenmiş yönetim şeklidir.
- ➔ **İmparatorluk:** Geniş sınırlara sahip, çok uluslu devlet şeklidir. İki tür imparatorluk modeli vardır:
  - a) Kuşatıcı (cihanşümül) imparatorluklar
  - b) Kuşatıcı olmayan imparatorluklar

F İlk Çağ'ın önemli siyasi organizasyon türleri

- ➔ **Devletleşme sürecindeki kabile konfederasyonları ve antik medeniyetler:** Anadolu'da Hitit, Urartu, Frig, Lidya; Mezopotamya'da Sümer, Babil, Elam, Akad ve Eski Mısır
- ➔ **Şehir/site devletleri:** İon ve Dor, Atina, Sparta, kolonizasyon hareketleri
- ➔ **Kuşatıcı (cihanşümül) imparatorluklar:** Mısır, Hitit, Çin, Büyük İskender, Roma, Sasani
- ➔ **Kuşatıcı olmayan (dışlayıcı) imparatorluklar:** Asur, Babil, Pers

Tarıma dayalı ekonomilerde artı ürünün bölüşümü ile toprak mülkiyeti ve vergilendirme; siyasi ve sosyal organizasyonların (monarşi, feodalite, tabakalı toplum, kast sistemi) oluşmasında etkili olmuştur. Kısacası egemenler/güçlüler kendi ekonomik çıkarlarını koruyacak bir siyasi ve hukuki yapı oluşturmaya çalışmışlardır.

Kavrama Pekiştirme Güçlendirme

İNSANLIĞIN İLK DÖNEMLERİ

1. Tarih Öncesi Dönemlere ait aşağıdaki gelişmelerden hangisi, yerleşik yaşama geçildiğine kesin kanıt gösterilemez?

- A) Mağara duvarlarına resimlerin yapılması
- B) Sulama kanallarının açılması
- C) Özel mülkiyetin yaygınlaşması
- D) Tapınakların yapılması
- E) Orak ve sabanın kullanılması

2. Yontma Taş Devri'nde insanlar doğaya bağımlı bir yaşam sürerken, Cilalı Taş Devri'nde bu bağımlılık azalmıştır.

Bu durumun yaşanmasında,

- I. hayvanların evcilleştirilmesi,
- II. tarımsal faaliyetlerin başlaması,
- III. alet yapımı tekniğinin gelişmesi

gelişmelerinden hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

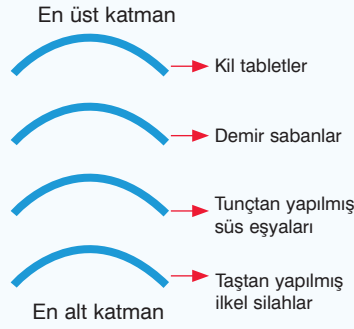
- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) Yalnız III
- D) I ve III
- E) I, II ve III

3. Antalya çevresindeki Karain ve Beldibi mağaralarında, buraların Eski Taş Devri'nde yerleşim alanı olarak kullanıldıklarını gösteren kalıntılar bulunmuştur.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi bu mağaralarda bulunan kalıntılara kanıt gösterilemez?

- A) Mağara duvarlarındaki resimler
- B) Taştan yapılmış oklar
- C) İnsan kemikleri
- D) Hayvan kürklerinden yapılmış giysiler
- E) Kilden yapılmış tabletler

4.

Bir ören yerinde yapılan kazılarda bulunanlar, yukarıda sırasıyla verilmiştir.

Buna göre bu yerleşim bölgesi ve burada yaşayanlarla ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

- A) Ateşi denetim altına almışlardır.
- B) Tarih Öncesi Dönemleri sırasıyla yaşamışlardır.
- C) Alet yapımı tekniklerini zaman içinde geliştirmişlerdir.
- D) Tarihi devirlere geçmişlerdir.
- E) Tarımsal faaliyetlerde bulunmuşlardır.

5. Cilalı Taş Devri'nde insanlar tarıma başlayarak üretici yaşama geçmişlerdir.

Aşağıdakilerden hangisi bu durumun sonuçlarından biri olarak gösterilemez?

- A) Yerleşik yaşamın yaygınlaşması
- B) Taştan kesici aletlerin yapılması
- C) Ticaretin gelişmesi
- D) Bitki liflerinden elbiselerin yapılması
- E) Özel mülkiyet anlayışının doğması

6. Aşağıdakilerden hangisi Mısır Uygarlığı'nın özelliklerinden biri değildir?

- A) Hiyeroglif adı verilen resim yazısını kullanmışlardır.
- B) Nom adı verilen şehir devletleri kurmuşlardır.
- C) Hititlerle Kadeş Antlaşması'nı yapmışlardır.
- D) Sınıfsız bir toplum yapısı oluşturmuşlardır.
- E) Ölümünden sonraki yaşama inanmışlardır.

[AYT - 2019]

7. Tarih Öncesi Devirler incelendiğinde, bazı bölgelerde birkaç devrin bir arada yaşandığı görülmüştür.

Bu duruma,

- I. göçler,
- II. doğal afetler,
- III. istilalar

gelişmelerinden hangilerinin neden olduğu savunulabilir?

- A) Yalnız I
- B) Yalnız II
- C) Yalnız III
- D) I ve III
- E) I, II ve III

8. I. Demirden alet yapımının başlaması
II. İhtiyaçların avcılık ve toplayıcılık yapılarak karşılanması
III. İlk köy yerleşiminin başlaması
IV. Ticari faaliyetlerde paranın kullanılması

Yukarıdaki gelişmelerin ortaya çıkış sırası, aşağıdaki seçeneklerin hangisinde doğru verilmiştir?

- A) I - II - III - IV
- B) II - I - IV - III
- C) II - III - I - IV
- D) III - II - IV - I
- E) IV - II - I - III

9. Aşağıdakilerden hangisi, uygarlığın kültürel etkileşimlerle geliştiğini gösteren örneklerden biri değildir?

- A) Sümerlere ait kanunların, Babilliler tarafından geliştirilmesi
- B) Anadolu'ya yazının Asur ticaret kolonileri tarafından getirilmesi
- C) Eski Yunan eserlerinin Arapçaya çevrilmesi
- D) Ateşin aynı dönemde dünyanın farklı yerlerinde bulunması
- E) Akdeniz'deki denizcilerin birbirlerinin haritalarından faydalanması

[AYT - 2020]

10. MÖ III. bin yılda Anadolu'da gelişmiş bir kültür vardır. Bu kültürü meydana getirenlere Hattiler adı verilmiştir. Hattiler, Hititlerden önce Anadolu'da ilk siyasi birliği kurarak ve parlak bir kültür oluşturarak Hititlere öncülük etmişlerdir.

Buna göre Hattilerle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- A) Anadolu uygarlığının gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.
 B) Tarih öncesi dönemin önemli uygarlıklarından birini kurmuşlardır.
 C) Günümüze önemli mimari eserler bırakmışlardır.
 D) Anadolu'yu egemenlikleri altına almışlardır.
 E) Hititlerin kültürel yapısı üzerinde etkili olmuşlardır.

11. Lidyalılar; Kibele, Artemis, Zeus ve Apollo gibi Yunan tanrılarına inanmışlardır.

Yalnız bu bilgiye dayanarak,

- I. Lidyalılar çok tanrılı bir dine inanmışlardır.
 II. Yunan kültürü Anadolu'da etkili olmuştur.
 III. Lidyalılar ölümden sonraki yaşama inanmışlardır.

yargılarından hangilerine ulaşılabilir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız II   C) Yalnız III
 D) I ve II   E) I, II ve III

12. İlk Çağ toplumları ile ilgili aşağıda verilenlerden hangisi "dinsel inançlar insan faaliyetlerini etkiler" anlayışı ile **bağdaştırılamaz?**

- A) Yunanlıların olimpiyat oyunlarını düzenlemesi
 B) Hititlerin Anal adı verilen yıllıkları yazması
 C) Mısırlıların Piramit adı verilen gösterişli yapılar yapması
 D) Sümerlerin Zigguratlar inşa etmesi
 E) Babil kanunlarının kısasa kısas esasına dayandırılması

13. MÖ 1296'da başlayan ve 16 yıl süren Kadeş Savaşı, Hitit ve Mısır devletlerinin birbirine rakip durumuna gelmesi ve çıkarlarının Kuzey Suriye topraklarında çatışmasından dolayı çıkmıştır.

Bu durum aşağıdaki yargılardan hangisine bir kanıt olarak gösterilemez?

- A) Hitit ve Mısır, Ön Asya'nın en güçlü devletlerindedir.
 B) Kadeş Savaşı'nın çıkmasında egemenlik mücadelesi etkili olmuştur.
 C) İlk Çağ'da Suriye toprakları stratejik bir öneme sahip olmuştur.
 D) Devletlerarası rekabet savaşlara yol açmıştır.
 E) Kadeş Savaşı'ndan sonra Mısır Uygarlığı yıkılma sürecine girmiştir.

14. Konya Çatalhöyük, insanlık tarihinin ilk şehir yerleşmesi olarak kabul edilmektedir.

Bu durum,

- I. Anadolu, dünya uygarlık tarihine katkıda bulunmuştur.
 II. Kent kültürü Anadolu'da gelişmiştir.
 III. İlk yerleşik yaşam Anadolu'da görülmüştür.

yargılarından hangilerine kanıt olarak gösterilebilir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız II   C) Yalnız III
 D) I ve II   E) I, II ve III

15. İlk Çağ'da,

- Sümer kanunları, şehir devletlerini idare etmek için yapılmıştır.
- Hammurabi kanunları, göçebe Sami kavimlerini itaat altına almak için yapılmıştır.
- Klistenes reformları, halkın yönetime katılımını sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Buna göre, hukuk devleti anlayışının gelişmesinde,

- I. devlet otoritesinin güçlendirilmeye çalışılması,
 II. toplumların sosyal yaşantısının değişmesi,
 III. demokratik yönetim anlayışının oluşturulmak istenmesi

durumlardan hangilerinin etkili olduğu savunulabilir?

- A) Yalnız I   B) Yalnız III   C) I ve II
 D) II ve III   E) I, II ve III

16. I. Coğrafi yapı

II. Hayat ve geçim tarzı

III. Soy dayanışması

IV. Silahlı güç

Yukarıdakilerden hangileri, İlk Çağ'da görülen siyasi gücün maddi temel ve kaynakları arasında yer alır?

- A) I ve II   B) I ve IV   C) II ve III
 D) I, II ve IV   E) I, II, III ve IV

17. I. Filistin'den Yahudi sürgünleri

II. Ege Göçleri

III. Kavimler Göçü

IV. İç Asya'dan Göçler

V. İlk Hristiyanların Roma baskısından kaçması

İlk Çağ'da yaşanan yukarıdaki kitlesel göç hareketlerinden hangilerinin yaşanmasında dini nedenler etkili olmuştur?

- A) I ve IV   B) I ve V   C) II ve V
 D) III ve V   E) I, II ve V

18. Kadim dünyanın aşağıdaki tüccar kavimlerinden hangisi ile Uygurlar arasında ticari faaliyetler gelişmiştir?

- A) Asurlar
 B) Soğdlar
 C) Lidyalılar
 D) Fenikeliler
 E) Yahudiler

ÜNİTENİN ÖZETİ

• Tarihin çağlara ayrılmasının ve bu ayrımın yapılmasında etkili olan olayların Avrupa merkezli bir yaklaşımın ürünü olduğunu bir önceki ünite de belirtmiştik. Buradan hareketle Orta Çağ, Avrupa tarihinin geleneksel ve şematik olarak üç bölüme ayrılmasında ortada kalan çağa verilen isimdir. Bu üç çağ, Antik Çağ'ın klasik medeniyetleri (Antikite / İlk Çağ), Orta Çağ ve Modern Zamanlardır (Modernite / Yakın Çağ). Orta Çağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile başlayıp İstanbul'un Fethi ile biten bir dönem içerisinde kademeli olarak son bulur.

A. Erken Dönem Orta Çağ

- Kavimler Göçü'nden sonra hızla yıkılış sürecine giren Roma İmparatorluğu, 8. yüzyılda merkezi otoritesini ve büyük güç olma özelliğini kaybetmişti. 5. ve 8. yüzyıllar arasında Roma İmparatorluğu'nun bıraktığı boşluğu yeni halklar ve feodalite doldurdu. Büyük bir kaosun yaşandığı bu dönemde, Cermen kabileleri, imparatorluğun eski sınırlarında bölgesel egemenlikler kurdu. Bu kabileler İtalya'da Ostrogotlar, İspanya'da Vizigotlar, Fransa'da Franklar, Britanya'da Anglo-Saksonlar ve Kuzey Afrika'da Vandallardır. Hunlar, Avarlar ve Vikingler gibi savaşçı toplumlar ise Batı Avrupa'da yeni doğmakta olan bu toplumlar için büyük bir tehdit oluşturmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Avrupa'da, yeni kültürler, gelenekler ve diller ortaya çıktı.
- Bu kargaşa ortamında, kültürel ve ekonomik faaliyetlerde büyük gerilemeler yaşandı. Ticaret yapmak ve şehirlerarası ulaşım eskisi kadar güvenli olmadığından ticarete ve üretimde düşüş görüldü. Uzun mesafeli ticarete dayanan sanayiler, örneğin ipek ve seramik ticareti kısa sürede geriledi.
- 7 ve 8. yüzyıllarda Müslümanlar; İspanya, Kuzey Afrika, Mısır, İran (Pers/Sasani İmparatorluğu), Portekiz, Suriye ve Akdeniz'in diğer kıyılarını ele geçirdi. Bu durum, deniz ticaretini geliştirdi.
- Orta Çağ Avrupası'nda Katolik Kilisesi'nin kültürel açıdan birleştirici bir etkisi vardı. Piskoposlar/keşişler aldıkları manastır eğitiminden dolayı Orta Çağ toplumunun merkezindeydi. Ruhban sınıfını oluşturan bu zümre, eğitim ve politik konularda derin etkiye sahipti. Bu sınıf, güçlü ailelerin (aristokratların/soyluların) toprak güvencesiydi.

B. Orta Çağ'ın Zirve Dönemi

- 11. ve 13. yüzyıllar arası, Orta Çağ'ın zirve dönemi olarak kabul edilir. Bu dönem, Avrupa'nın şehirleşme sürecinin, askeri gelişme ve düşünsel etkinliklerin canlandığı dönemdir. Bu canlanma "yağmacı" İskandinavların (Vikinglerin) ve "barbar" kavimlerin Hristiyanlığı kabullenmesiyle ivme kazandı. Bu dönemde Avrupa'nın nüfusu büyük miktarda artış göstermiştir. Nüfus şehirlerde yoğunlaştı ve buradaki insanlar uzaktaki tarım alanlarını işgal etmeye çalıştılar. 1200'lerde gelişmekte olan şehirler, yollar ve nehirlerle birbirlerine bağlı ve

kitanın ortasında bulunuyorlardı. İtalya'da özerk yönetimli şehirlerin ortaya çıkması; ekonomik hareketlenmeye, yeni dini ve ticari kurumların ortaya çıkmasına neden oldu. Baltık kıyısındaki ticaret şehirleri Hansa Birliği olarak bilinen anlaşmayı yaptılar ve bu antlaşmada Venedik, Ceneviz ve Pisa gibi İtalyan şehir devletleri de yer aldı. Bu şehir devletleri, ticaret alanlarını Akdeniz boyunca genişlettiler. Bu dönem Fransa, İngiltere ve İspanya krallıkları için şekillenme dönemiydi. Bu devletlerin güçlenmesi ve Hristiyanlığın yayılması Avrupa'daki birçok yerli halkı asimile olmaya zorladı.

- Bu süreçte Bizans, Müslüman Türklerin (Selçukluların) akınlarını bir türlü durduramaması üzerine Avrupa'dan yardım istedi. Papa'nın liderliğindeki Avrupalılar, Bizans'a yardım etmek ve Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak için Haçlı Seferlerini başlattılar.
  - Kudüs 7. yüzyılda, Yakın Doğu, Kuzey Afrika ve Anadolu'yla birlikte Müslüman kontrolü altına girmişti. Kluni tarikatı ve Tapınak Şövalyeleri, başta Kudüs olmak üzere Müslümanların eline geçmiş bölgeleri geri almak için çok büyük çaba harcadılar.
- 8. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın büyük bir kısmı olan güney bölgeleri Müslümanların eline geçmişti. 1071'de Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatorluğu ciddi anlamda çöküş sürecine girdi. Dördüncü Haçlı Seferi'nde 1204'te Konstantinopolis'in Haçlıların eline geçmesi çöküşü iyice açığa çıkardı. Konstantinopolis'in Bizanslılarca 1261'de geri alınmasına rağmen devlet artık sadece ismen bir imparatorluk haline gelmişti. Bu devlete 1453'te Osmanlı Devleti son verdi.

C. Geç Dönem Orta Çağ

- Geç Dönem Orta Çağ, başta Avrupa olmak üzere dünyanın pek çok bölgesi için felaketler ve zorluklar dönemi idi. Bu dönemde Avrupa'da tarım, iklim değişiminden oldukça etkilendi ve 1315-1317 yılları arasında büyük kıtlık yaşandı. Salgın bir hastalık olan veba, Avrupa'da hızla yayıldı. Kara Ölüm olarak da bilinen veba hastalığı, bazı bölgelerde 14. yüzyıldaki nüfusun neredeyse dörtte üçünü öldürdü. Büyük miktarda toprak terk edildi ve buradaki ürünler işlenemedi. İşçi sayısında azalma sonucunda işçilerin maaşı arttı ve toprak sahipleri, işçileri topraklarında çalışmaya ikna etmeye çalıştı. Ayrıca işçiler de daha çok kazanç hak ettiklerini savunarak isyan ettiler.
- Geç Dönem Orta Çağ'da Avrupa'da bunlar olurken Orta Asya ve Ön Asya'da Moğol istilaları; Ön Asya'da Moğol istilalarına ilaveten Haçlı saldırıları derin bir kaotik ortam oluşturmuştur. Bu kriz dönemi, Erken Modern Çağlara zemin hazırlayan sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere de sahne oldu.

A. ORTA ÇAĞ'IN ÖNEMLİ SİYASİ OLAYLARI**AVRUPA**

- Kavimler Göçü ve Roma İmparatorluğu yıkılış sürecine girdi.
- Barbar toplulukları ile Vikingler Avrupa'ya yerleşti.
- Avrupa'da feodalite güçlendi.
- Avrupa'da ruhban sınıfının/skolastik düşüncenin etkinlik alanı genişledi.
- Avrupa'da yeni devletler kuruldu.
- Avrupa'da farklı etnik grupların kaynaşması sonrası yeni milletler ortaya çıktı.
- Güney Avrupa'da (İspanya) İslamiyet yayıldı.
- İngiltere'de Magna Charta yapıldı ve parlamenter monarşi yerleşti.
- Avrupa'da veba salgını yayıldı.
- Yüzyıl Savaşları yapıldı.

ÖN ASYA

- İslamiyet doğdu.
- İslam Devleti'nin sınırları genişledi.
- İran (Sasani Devleti), İslam Devleti'nin egemenliğine girdi.
- Kuzey Afrika, İslam Devleti'nin egemenliğine girdi.
- İspanya, İslam Devleti'nin egemenliğine girdi.
- Türkler, İslamiyet'i kabul etti.
- Gazneliler, İslamiyet'i Hindistan'a yaydı.
- Bizans topraklarının büyük bölümü Türkler tarafından fethedildi ve Selçuklular İslamiyet'i Anadolu'ya yaydı.
- Haçlı Seferleri başladı.
- Osmanlı Devleti kuruldu.

ORTA ASYA

- Akhun, Göktürk ve Uygur Hakanlıkları kuruldu.
- Moğol Devleti kuruldu ve Moğol saldırıları başladı.
- Orta Asya ve Ön Asya Moğol istilasına uğradı.
- Moğol Devleti parçalandı.

UZAK DOĞU

- Çin ve Hint uygarlıkları varlığını sürdürdü.

AMERİKA

- Maya, İnka ve Aztekler gelişmiş bir uygarlık kurdu.

I. BÖLÜM: ORTA ÇAĞ'DA**B. ORTA ÇAĞ'IN ÖNEMLİ DEVLETLERİ****AVRUPA****A. KAVİMLER GÖÇÜ'NDEN SONRA AVRUPA**

1. Fransa ve İspanya'da Vizigot Krallığı (419–715)
2. İtalya'da Ostrogot Krallığı (493–553)
3. Kuzey Afrika'da Vandal Krallığı (429–533)
4. Kuzey-Batı İspanya'da Suebi Krallığı (410–584)
5. Fransa'da Burgond Krallığı (443–534)
6. Büyük Britanya'da Anglosakson Krallıkları
7. İtalya'da Lombard Krallığı (568–774)

B. FRANK KRALLIĞI

1. Franklar ve Merovenj Hanedanı (481–751)
2. Franklar ve Karolenj Hanedanı (751–987)

C. KUTSAL ROMA CERMEN İMPARATORLUĞU (962–1806)**D. İTALYAN ŞEHİR DEVLETLERİ**

1. Venedik Deniz İmparatorluğu (697–1797)
2. Ceneviz Cumhuriyeti (1005–1797)

E. RUS-KİEV PRENSLİĞİ (1242–1502)**ÖN ASYA ve AFRİKA****A. İSLAM DEVLETİ**

1. Hz. Muhammed Dönemi (610–632)
2. Dört Halife Dönemi (632–661)
3. Emevîler Dönemi (661–750)
4. Abbasiler Dönemi (750–1258)

B. İSLAMİ FETİHLERDEN ÖNCE VE SONRA İRAN

1. Sassaniler Dönemi (224–651)
2. Büveyhiler Dönemi (945–1055)
3. Gazneliler Dönemi (962–1187)
4. Büyük Selçuklular Dönemi (1040–1157)
5. İlhanlılar Dönemi (1040–1157)

ANADOLU

1. Bizans İmparatorluğu (330-1453)
2. Trabzon Rum İmparatorluğu (1204–1461)
3. Selçuklu Beylikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti (1078-1308)

ORTA ASYA

1. Akhun Devleti (420–567)
2. Avarlar Devleti (562–805)
3. Göktürk Devleti (552–744)
4. Uygurlar Devleti (744–840)
5. Moğol Devleti (1196–1227)
6. Timur Devleti (1369–1507)

UZAK DOĞU

1. Çin Hanedanlıkları
2. Hint Racalıkları

AMERİKA

1. Maya Uygarlığı
2. Aztek Uygarlığı
3. İnka Uygarlığı

C. ORTA ÇAĞ'DA KÜLTÜR VE UYGARLIK

A. TOPLUM

- İlk Çağ'daki toplumsal düzen dünyanın genelinde büyük ölçüde devam etmiştir.
- Avrupa'da ise Kavimler Göçü'nden sonra toplumsal yapıda önemli değişimler görülmüştür. Roma İmparatorluğu'nun önce ikiye bölünmesi, daha sonra da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması, Avrupa'da siyasi otorite boşluğu doğurmuştur. Bu boşluktan yararlanan geniş toprak sahipleri (feodal beyler/derebeyleri) ve Kilise güçlenerek Orta Çağ Avrupası'nın siyasi ve toplumsal hayatına yön vermiştir. Geniş toprak sahipleri, toprakların ve o topraklarda yaşayanların hem sahibi hem de yöneticileri haline gelmiştir. Feodalite adı verilen bu düzende, küçük arazi sahipleri ve yoksullar (vassal), korunma için geniş toprak sahiplerinin (süzeren) himayesine sığınmak zorunda kalmıştır.
- Türklerde ülke topraklarının kamu mali sayılması, İslamiyet'teki eşitlikçi anlayış; Türk ve İslam bölgelerinde sınıflaşmayı engellemiştir.

B. EKONOMİ

- Dünyanın genelinde ekonominin temeli tarım, zenginlik ölçütü ise topraklardır.
- Başta Avrupa olmak üzere ticari faaliyetlerin az olduğu toplumlarda, kapalı tarım ekonomisi yaygındır. Buna rağmen bazı tüccar topluluklar tarafından İlk Çağ'da başlayan koloni ticareti devam ettirilmiştir; bu durum uluslararası ticaretin sürmesini sağlamıştır.
- İlk Çağ'ın sonlarında ve Orta Çağ'da Asya ve Avrupa arasındaki ticarete konu olan başlıca mallar; ipek, seramik, baharat, deri, kürk, kumaş ve değerli madenden yapılmış eşyalardır. İlk Çağ'daki ipek ve Baharat Yolları bu dönemde de önemini sürdürmüştür.

! İlk ve Orta Çağlarda ticaret yollarına egemen olma mücadelesi, devletler arası ilişkilerde belirleyici unsur olmuştur.

C. YÖNETİM

- Orta Çağ'ın genelinde doğuda güçlü monarşik devletler egemenlik sürerken Avrupa'da feodal beyliklerle zayıf krallıklar hüküm sürmekteydi. Avrupa'da kilise, krallar üzerinde bir güce sahipti.
- Orta Çağ'da doğudaki başlıca güçlü devletler şunlardır: İslam Devleti, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Osmanlılar, Moğollar ve Timur devletleridir. Bu devletlerden Moğollar hariç (ki onların büyük bölümü de zaman içinde Müslümanlaşmıştır) hepsi Müslümandır. Bu devletler üzerinde halifenin önemli bir etkisi vardır. Bu devletler teokratik bir monarşiyle yönetilmekteydi. Sultan ülkeyi dine uygun ve adaletle yönetirdi. Öldükten sonra da onun ailesinden bir kişi sultan olurdu (saltanatlık).
- İngiltere'de 1215'te Magna Carta ilan edilerek ilk defa kralın (monarhin) yetkileri bir belge ile sınırlandırılmıştır.

D. HUKUK

- İlk Çağ'da başlayan yazılı hukuk geleneği, Orta Çağ'da da gelişimini sürdürmüştür.
- Orta Çağ hukuk anlayışının gelişmesinde Sasani hukuk geleneği, İslam hukuku ve Türk töresinin etkisi altında oluşturulan Cengiz Yasaları etkili olmuştur. Bu hukuk birikimi çerçevesinde yeni kanunnameler, aile ve iş akıtları, ceza infaz yöntemleri ortaya çıkmıştır.
- İnsan topluluklarının kültür ve gelişmişlik düzeyleri ile sosyal yapıları evrensel hukuk ilkelerinin uygulanmasını farklılaştırmıştır.

! Kadim kültür geleneği içinde oluşan sözlü hukuk (gelenek ve görenekler/töre) kuralları her devirde önemini korumuştur.

E. DİN

- İlk Çağ'daki Yahudilik ve Hristiyanlığın yanında İslamiyet doğmuştur. Orta Çağ boyunca kadim Yahudi ve Hristiyan bölgelerinin önemli bir bölümü İslamlaşmıştır. Bu İslamlaşmada Araplar kadar Türkler de etkili olmuştur. Bu İslamlaşmayı önlemek için Hristiyanlar, Papa'nın öncülüğünde Haçlı Seferlerini başlatmışlardır.

F. BİLİM, KÜLTÜR, SANAT

- Orta Çağ, Avrupa için karanlık bir çağ iken İslam'ın Altın Çağı'dır. Bu dönemde İslam felsefesi, bilimi ve teknolojisi Batı Avrupa'dan çok daha fazla gelişmişti. İslam âlimleri eski kaynakları incelediler ve bunlara kendilerinin yeni buluşlarını da ekleyerek yeni bir kültür oluşturdular. İslam medeniyetinin temel eğitim kurumları olan medreseler; dünyadaki ilk üniversitelerin temellerini oluşturdular, bilim ve uygarlığın gelişmesine öncülük ettiler.
- Romen rakamlarının yerini onluk sisteme dayalı numara sisteminin alınması matematiksel işlemlerde kolaylık sağladı. 12. yüzyıldaki Latince çeviriler, Aristoteles'in felsefesine ve 12. yüzyılın Rönesansı olarak bilinen İslam bilimsel gelişmelerine olan ilgiyi artırdı.
- Ticaret yollarının eskiden olduğu gibi güvenli hale gelmesi ve düzenli ekonomik gelişme, ticaretin gelişmesine zemin hazırladı. Bu durum getirdiği ekonomik zenginlik, bilim ve sanatın gelişmesini daha da hızlandırdı.
- İslam bilginleri, başta Antik Çağ düşünürleri olmak üzere Kadim Dünya'nın bilgi birikimini tercüme ederek kendi birikimleriyle yorumlamışlar ve geliştirmişlerdir. Böylelikle Abbasîler Dönemi'de "İslam Rönesansı" adı verilen yeni bir aydınlanma dönemi başlamıştır. Zengin ve güçlü Müslüman sultanların bilim ve kültüre verdiği destek, bu aydınlanmayı tüm İslam dünyasına yaymıştır. Başta Farabî, İbni Sina, Birunî, Harezmi, Ömer Hayyam, İbn Haldun gibi bilim insanları bu aydınlanmanın öncülüğünü yapmışlardır. Farabî'nin Aristo'nun eserlerini inceleyen onun görüşlerini geliştirmesinden dolayı kendisine "Muallim-i Sani/ İkinci Öğretmen" unvanı verilmiştir. Kadim Dünya'nın kadim dilleri (Sanskritçe, Latince, Yunanca, Arapça, Pehlevice-Farsça, Türkçe, Çince) arasında yapılan çeviriler bu bilgi birikimini geniş alanlara yaymıştır.

! Özellikle Semerkant, Merağa, Buhara, Bağdat, Kahire gibi şehirler önemli bir bilim ve kültür merkezi haline gelmişlerdir.

- İslam dünyası Orta Çağ'da böyle bir zenginlik ve aydınlanmanın içindeyken, Batı dünyası ise tam tersi bir durumdaydı. Aynı dönemde Avrupa'da kilise baskısı (Skolastizm) yüzünden bireysel yaratıcılık gelişememiş, bilimsel faaliyetler durmuş, bireysel yaratıcılığın yerine anonim bir sanat anlayışı ortaya çıkmıştır.
- İlk Çağ'da ortaya çıkan ve Orta Çağ'da da Müslüman bilim insanları tarafından geliştirilen kadim bilim anlayışı bir bakıma mutlak hakikat arayışı idi. Bu dönemde bilim; din veya felsefe ile bağlantılı teorik (nazari) bir fikri faaliyet olarak yürütülmüştür. Bu süreçte gelişen tıp, astronomi ve coğrafya bilimleri amaç, konu ve yöntem açılarından modern çağın uygulamalı fen-mühendislik bilimlerine önemli bir miras devretmiştir.
- 11. yüzyılın Avrupa'daki ana eğitim kurumları olan katedral okulları ve manastırların dışında Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde üniversiteler kuruldu. Böylece eğitim geniş kitlelere ulaşmaya başladı. Sanatta, müzikte ve dini eserlerde gözle görülür gelişmeler görüldü. Avrupa'da görkemli katedraller inşa edildi.
- Avrupa'da 12 ve 13. yüzyıl; doğudan matbaa, kâğıt, barut, ipek, pusula gibi yeniliklerin alındığı dönemdir. Ayrıca gemicilik ve saat yapımında büyük gelişmeler görülmüş ve bu gelişmeler Coğrafi Keşiflere zemin hazırlamıştır. Çeşitli konularda yazılmış çok sayıda Arapça ve Yunanca eser, Avrupa dillerine çevrilmiştir. Bu eserlerden biri de İbni Sina'nın Kanun-i Fit'ıp adlı eseridir.

G. ORDU

- Asya'da Türkler, Moğollar ve Araplar kurdukları güçlü ve düzenli ordularla büyük imparatorluklar kurmuşlardır. Özellikle Araplar ve Türkler askeri güçlerinin de etkisiyle İslamiyet'i geniş alanlara yaymışlardır. Bu durum Haçlı Seferlerinin nedenlerinden birini oluşturmuştur.
- Moğol hükümdarı Cengiz Han, kurduğu güçlü ordu sayesinde çağın önemli bir bölümüne damgasını vurmuştur. At ve fil bu dönemdeki orduların en önemli unsurunu oluşturmuştur. Atlar ordulara hız, filler güç katmışlardır. Özellikle atlarda üzeninin kullanılmaya başlaması süvari birliklerinin önemini artırmıştır.

! Bu dönemde üzeninin ve topun kullanılmaya başlanması askeri teknoloji açısından en önemli gelişmelerdir.

- Avrupa'da ise merkezi ve güçlü ordular olmadığı gibi güçlü siyasi organizasyonlar da yoktur. Feodal sisteme bağlı olarak ortaya çıkan şövalyelerden oluşan paralı birlikler vardır.

SKOLASTİZM

Siyasi Yapı

- ✓ Feodalite (Derebeylik) egemen
- Krallar zayıf
- Derebeyleri güçlü
- Şehirler, kale ve surlarla çevrili
- Siyasi birlik yok
- Merkezi otorite zayıf
- ✓ Himaye sistemi yaygın
- Vassal
- Süzeren

Dini Yapı

- ✓ Din adamlarının baskısı var
- Aforoz
- Endüljans
- Engizisyon
- Enterdi
- ✓ Akıllı ve bilimi reddeden Skolastik düşünce yaygın
- ✓ Papalar siyasi güce sahip
- Kralları aforoz etme
- Krallara taç giydirme
- Haçlı Seferleri düzenleme
- ✓ Eğitim kilise tekelinde
- Laik eğitim yok

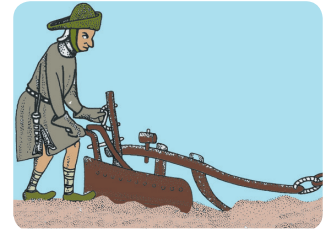
Toplumsal Yapı

- ✓ Eşitsizliğe dayalı düzen hakim
- Soylular (Asiller)
- Rahipler
- Burjuvalar
- Köylüler
- Serbest
- Hür

Ekonomik Yapı

- Kapalı tarım ekonomisi yaygın
- Ticaret zayıf
- Zenginliğin ölçüsü toprak
- Takas usulü yaygın

Önemli Siyasi Olaylar

Haçlı Seferleri (1096-1270)

- Orta Çağ'da Avrupalılar, İslam dünyasına toplam 8 sefer düzenlediler.
- 1. Haçlı Seferi, Haçlıların amaçlarına ulaştıkları tek seferdir.
- 4. Haçlı Seferi, amacından saptı. Katolikler İstanbul'u yağmaladılar. Bu durum, Katolik - Ortodoks çatışmasını artırdı.

Magna Carta (Büyük Şart)(1215)

- İngiltere'de kralın yetkileri kısıtlandı.
- Parlamenter sistemin yolu açıldı.
- Avrupa'daki ilk demokratik belge oldu.

